

๕๕. มนุษย์มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์

Human Beings with Volitional Actions as Their Tribes

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ค่าความเป็นมนุษย์นั้น คือ “การให้ทานที่ประกอบด้วยปัญญา” เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการให้ทานที่ดีที่สุด คือ “ธรรมทาน-วิทยาทาน” เพราะ “ปัญญาเปรียบเสมือนอาวุธ” ที่ผู้รับใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ระวังกันไม่ทำวิปัติสารให้เดือนร้อน ไม่คิดประทุษร้ายพยาบาท และเบียดเบียนผู้อื่น ด้วยความบริสุทธิ์แห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบอนเสนา มีหลอกลวงเขา เลี้ยงชีพ เป็นต้น ความศรัทธา เลื่อมใสอย่างมีเหตุผล ด้วย “กัมมัสสกตาสัทธา” ที่ประกอบด้วยอำนาจแห่งสมาธิและวิปัสสนา จนเกิดเป็น “กัมมัสสกตาศักยภาพ-กัมมัสสกตาศักยภาพ” ได้นั้น เป็นอิกกุสโลบายหนึ่งที่อยู่อย่างเท่าทันกิเลสทั้งหลาย ที่เรียกว่า “โลกธรรม ๘” ได้แก่ สิ่งที่ใคร่ปรารถนา คือ “ลาภ-ยศ-สรรเสริญ-สุข” และ สิ่งที่ไม่ใคร่ปรารถนา คือ “เสื่อมลาภ-เสื่อมยศ-นินทา-ทุกข์” ที่ปุณฺชนทั่วไปเวียนว่ายตายเกิดอยู่กับอาการทั้ง ๒ ประการนี้ อย่างไม่สิ้นสุดในสังสารวัฏฏ์ อันเป็นอารมณ์ที่อธิบายบุคคลทั้งหลายไม่สรรเสริญว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ คือ “ผู้มีโสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส เป็นธรรมดา” ในการกระทำกรรมใดๆ ก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม ตนจะเป็นผู้รับผลวิบากกรรมนั้นๆ อย่างแน่นอน แม้แต่ผู้อื่นที่อยู่รอบข้างตน ก็มีสิทธิ์ได้รับผลวิบากกรรมเหล่านั้นด้วย คือ ทุกคนมีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นแดนเกิด นั่นคือ มี “กัมมัสสกตาทองตนเองเป็นสำคัญ” รวมทั้งผลวิบากจากญาติๆ หรือเพื่อนมิตร ที่คบหาสมาคมเข้ามารวมด้วย ดังนั้น จึงไม่ควรคบคนชั่วเป็นมิตร เพราะเป็นการเพิ่มกรรมชั่วให้กับตนเอง คำว่า “มิตรชั่ว” ไม่หมายถึง ผู้มีการศึกษาน้อย เพราะคนเรียนน้อยทำชั่วน้อยจริงๆ แต่คนเรียนมากยิ่งทำชั่วมากอย่างแยกคายซ้อนเงื่อนได้ดีกว่า เช่น พวกโจรในสุท พวกนักวิชาการ ที่ไม่มีจริยธรรม ย่อมพากลุ่มคณะไปสู่ความเสื่อมความฉิบหายทั้งชีวิตได้ การทำบุญโดยหวังสุขในปรโลกนั้น ถ้าไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็เป็นบุญบนความทุกข์ของผู้อื่น อย่างเช่น การให้ไม่จัดเป็นบุญ แต่โลกสมมติว่าเป็นบุญมี ๕ คือ ให้น้ำมา ๑ ให้มหาศพ ๑ ให้สตรี ๑ ให้โคผู้ ๑ ให้จิตรกรรม ๑ เพราะสิ่งเหล่านี้ ทำให้พอกพูนกิเลสตัณหาไม่ว่าผู้รับจะเป็นฆราวาสหรือสมณะก็ตาม เรื่องนี้ น่าจะรวมเอาทำบุญให้ทานกับพวกขอทานเครือข่ายตามสะพานลอยคนข้ามในเมือง ฉะนั้น ความเข้าใจประจักษ์ในเรื่อง “กฎแห่งกรรม” จึงไม่ใช่แค่การทำบุญอย่างหลงบุญ ทำบุญด้วยจิตที่มัวหมองไม่สะอาดบริสุทธิ์ ไม่ประกอบด้วยปัญญา จึงไม่ใช่จาคะที่แท้จริง เพราะลึ้มหรือประมาทปัญญา “การทำบุญอย่างแท้จริง” คือ การชำระล้างตัวตนแห่งตนให้ปราศจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ทำง่ายๆ คือ (๑) “เป็นผู้รู้” โดยไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งที่เกิดแล้วและที่จะเกิด ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ (๒) “เป็นผู้ตื่น” โดยทำความดีทั้งปวง ได้แก่ สัมมาวาจา-สัมมากรรม-สัมมาอาชีวะ (๓) “เป็นผู้เบิกบาน” โดยทำจิตให้บริสุทธิ์ปราศจากนิวรณ์ ได้แก่ สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ นั่นเอง.

บทความที่ ๕๕ ประจำปี ๒๕๕๘ – มนุษย์มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์

ในการเริ่มต้นปฏิบัติธรรม การเจริญภาวนา การบำเพ็ญเพียรตบะ หรือการบำเพ็ญเพียรภาวนา กัมมัฏฐาน นั้น จุดประเด็นสำคัญจะต้องเริ่มต้นด้วยความเห็น ความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ที่เป็นสิ่ง อันถูกต้อง หรือเป็นสภาวะอันถูกต้อง ที่เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิ” นั่นคือ รู้จักคิดเข้าใจถึง “ความจริง-สัจจะ ๒” (Truth) ซึ่งจำแนกออกเป็น ๒ ประการ ได้แก่ (๑) “สมมติสัจจะ” (Conventional Truth) คือ ความจริงโดย สมมุติ ความจริงที่ขึ้นต่อการยอมรับของคน ความจริงที่ถือตามความกำหนดหมายตกลงกันไว้ของชาวโลก เช่นว่า คน สัตว์ ไม้ หิน หนังสือ เป็นต้น (๒) “ปรมาตสัจจะ” (Absolute Truth) คือ ความจริงโดยปรมาต ความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ขึ้นต่อการยอมรับของคน ความจริงตามความหมายขั้นสุดท้ายที่ตรงตาม สภาวะและเท่าที่จะกล่าวถึงได้ เช่นว่า รูป นาม เวทนา จิต เจตสิก เป็นต้น ซึ่งเป็นความจริงตามพระอภิธรรม อันเป็นปัญญาบริสุทธิ์ ที่จะบรรยายปรากฏการณ์ตามเป็นจริงในธรรมชาติ จนถึงสภาวะธรรมที่เหนือบัญญัติ ในวิปัสสนานิมิต ให้พิจารณาข้อความเกี่ยวกับ “สัจจะ” (พระสูตรต้นตปิฎก อังคุตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๑ - หน้าที่ 185-188 FILE 32) ดังต่อไปนี้

“พระสัมพุทธเจ้า เป็นยอดของผู้กล่าวสอนทั้งหลาย ได้ตรัสสัจจะ ๒ อย่าง คือ สมมติสัจจะ และ ปรมาตสัจจะ ไม่ตรัสสัจจะที่ ๑ (๑) คำที่ชาวโลกหมายรู้กันก็เป็นสัจจะ เพราะมีโลกสมมติเป็น เหตุ (๒) คำที่ระบুলึถึงสิ่งที่เป็นปรมาตก็ก็เป็นสัจจะ เพราะมีความจริงของธรรมทั้งหลายเป็นเหตุ เพราะฉะนั้น มุสาวาท จึงไม่เกิดแก่พระ โลกนาถผู้ศาสดา ผู้ฉลาดในโวหาร ผู้ตรัสตามสมมติ ของชาวโลก”

อย่างไรก็ตาม พระผู้มีพระภาคเจ้า “ตรัสปลุกคลกถา ว่าด้วยบุคคล” [นั่นคือ “อัฐบุรุษ ๔ บุรุษบุคคล ๘” เพราะ อรรถว่า พระสงฆ์สาวกพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ควรรับของบูชา เป็นผู้ควรรับของต้อนรับ เป็นผู้ควรรับของ ทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นบุญเขตของชาวโลกไม่มีเขตอื่นยิ่งกว่า] ด้วยเหตุ ๘ ประการ คือ (๑) เพื่อทรง แสดง “หิริ” ความละอายต่อบาป และ “โอตตัปปะ” ความเกรงกลัวบาป (๒) เพื่อทรงแสดง “กัมมัตสกตา” คือ ความที่สัจธรรมเป็นของตน (๓) เพื่อทรงแสดงบุคคลผู้กระทำเฉพาะตน ตาม “กัมมผลัตถา” (๔) เพื่อ ทรงแสดงถึง “อนันตริยกรรม” คือ กรรมก่อนกรรมอื่นๆ ที่ให้ผล (๕) เพื่อทรงแสดงถึง “พรหมวิหารธรรม” คือ “เมตตา-กรุณา-มุทิตา-อุpekขา” (๖) เพื่อทรงแสดงถึง “บุพเพนิวาสญาณ” คือ ระลึกชาติก่อนไว้ (๗) เพื่อทรงแสดงถึง “ทักษิณาวิสูทธิ” คือ ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา และ (๘) เพื่อไม่ทรงละ “โลกสมมติ” ใน การอธิบายหรือแสดงธรรม ดังรายละเอียดเพิ่มเติมต่อไปนี้

(๑) ฉะนั้น เมื่อพระองค์ตรัสว่า “ขันธฺ ชาตุ आयตนะทั้งหลายย่อมละอาย ย่อมเกรงกลัวดังนี้ มหาชน ย่อมไม่เข้าใจ ย่อมงงงวยกลับเป็นศัตรู [โต้แย้ง] ว่า นี้อะไรกัน ขันธฺ ชาตุ आयตนะ” ย่อมละอาย ย่อม เกรงกลัว แต่เมื่อตรัสว่า “หญิง ชาย กษัตริย์ พราหมณ์ เทพ และมาร ย่อมละอาย ย่อมเกรงกลัว มหาชนย่อมเข้าใจ ย่อมไม่งงงวย ไม่กลับเป็นศัตรู [ไม่โต้แย้ง]” เพราะฉะนั้น พระผู้

มีพระภาคเจ้า จึงตรัสบุคคลกถา (กล่าวด้วยบุคคล) ก็เพื่อทรงแสดง “**hiriและโอตตปปะ**”

(๒) แม้ในคำที่กล่าวไว้ว่า “**ขันธทั้งหลาย ธาตุทั้งหลาย อายุณะทั้งหลาย มิกรรมเป็นของตน**” ก็มีนัยนี้เหมือนกัน เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบุคคลกถา เพื่อทรงแสดงความที่ “**สัตว์มีกรรมเป็นของตน**”

(๓) แม้ในคำที่กล่าวไว้ว่า “**มหาวิหารทั้งหลาย มีเวฬุวัน เป็นต้น อัน ขันธ ธาตุ อายุณะ สร้างแล้ว**” ก็นัยนี้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแสดงบุคคลกถา เพื่อทรงแสดงถึง “**บุคคลผู้กระทำเฉพาะตน**”

(๔) แม้ในคำที่กล่าวไว้ว่า “**ขันธ ธาตุ อายุณะ ย่อมปลงชีวิต บิดา มารดา พระอรหันต์ กระทำกรรม คือ ยังพระโลหิตให้ห้อ และกระทำสังฆเภท**” [กรรม ๕ คือ กรรมหนักที่สุดฝ่ายบาปอกุศล ซึ่งให้ผลรุนแรงต่อเนื่องไป โดยไม่มีกรรมอื่นจะมากขึ้นหรือคั่นได้ ได้แก่ (๑) มาตุฆาต-ฆ้ามารดา (๒) บิดุฆาต-ฆ่าบิดา (๓) อรหันตฆาต-ฆ่าพระอรหันต์ (๔) โลหิตุปบาท-ทำร้ายพระพุทธรูปเจ้าจนถึงพระโลหิตห้อขึ้นไป (๕) สังฆเภท-ยังสงฆ์ให้แตกกัน ทำลายสงฆ์] ก็นัยนี้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบุคคลกถา เพื่อทรงแสดง “**อนันตริยกรรม**”

(๕) แม้ในคำที่กล่าวไว้ว่า “**ขันธ ธาตุ อายุณะ ย่อมมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา**” [อัปมัญญาธรรม] ก็นัยนี้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบุคคลกถา เพื่อทรงแสดง “**พรหมวิหารธรรม**”

(๖) แม้ในคำที่กล่าวไว้ว่า “**ขันธ ธาตุ อายุณะ ย่อมระลึกถึง ‘บุพเพนิวาสญาณ’ นั้น**” [บุพเพนิวาสานุสสติญาณ = ปัญญาหยั่งรู้ในการระลึกชาติได้] ก็นัยนี้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบุคคลกถา เพื่อทรงแสดง “**บุพเพนิวาสญาณ**”

(๗) แม้เมื่อกล่าวไว้ว่า “**ขันธ ธาตุ อายุณะ ย่อมรับทาน มหาชนย่อมไม่เข้าใจ ย่อมงงงวย กลับเป็นศัตรูว่า นี้อะไรกัน ขันธ ธาตุ อายุณะ ย่อมรับทาน**” แต่เมื่อกล่าวไว้ว่า “**บุคคลผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม เป็นต้น มหาชนย่อมเข้าใจ ย่อมไม่งงงวย**” เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบุคคลกถา เพื่อทรงแสดง “**ความหมดจดแห่งทักษิณา**”

(๘) จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย “**ย่อมไม่ละ โลกสมมติ ตั้งอยู่ในชื่อของชาวโลก ในภาษาของชาวโลก ในคำพูดจากกันของชาวโลกนั้นแลแสดงธรรม**” เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงบุคคลกถา แม้เพื่อไม่ละ “**โลกสมมติ**” เพราะเหตุที่เมื่อพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย ได้บัญญัติสิ่งที่โลกสมมติว่าเลิศหรือมิได้บัญญัติก็ดี ธรรมที่เราได้แสดงไว้ ย่อมนำผู้ประพฤติให้สิ้นทุกข์โดยชอบเช่นนี้

ดังนั้น จึงชื่อว่า “บุคคลเอก” เพราะบุคคลนั้นด้วย เป็นเอกด้วย ที่ชื่อว่า “บุคคลเอก” (๑) เพราะอรรถ
ว่า ไม่มีผู้อื่นเหมือน (๒) เพราะอรรถว่า พิเศษโดยคุณ (๓) เพราะอรรถว่า เสมอกับพระพุทธเจ้าผู้ไม่
มีบุคคลเสมอ จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่เหมือนกับมหาชนทั่วไป โดยคุณ คือ โภทิสมาการ
(ซึ่งบางทีเรียกว่า มหาโภทิสมาการ อันประมวลเข้าได้ในธรรมใหญ่ ๒ ประการ คือ **กรุณา** และ
ปัญญา) นับตั้งแต่ทรงรำพึงถึง **บารมี ๑๐** ตามลำดับ และโดย **พระพุทธคุณ** เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
“บุคคลเอก” เพราะอรรถว่า ไม่มีใครเหมือนบ้าง

อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น **ทรงมีคุณพิเศษกว่าคุณของเหล่าสัตว์ผู้มิคุณทั่วไป** เพราะเหตุนี้ จึงชื่อ
“บุคคลเอก” เพราะอรรถว่า มีความพิเศษโดยคุณ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อนๆ ไม่เสมอด้วยสัตว์ทุก
จำพวก แต่พระผู้มีพระภาคเจ้านี้ พระองค์เดียวเท่านั้นเป็นผู้เสมอกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น
โดยพระคุณ คือ “**รูปกาย**” และพระคุณ คือ “**นามกาย**” เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า “บุคคลเอก” เพราะ
อรรถว่า “**เสมอกับพระพุทธเจ้าผู้ไม่มีผู้เสมอ**” ในโลก [โลเก] ได้แก่ “**โลก ๓**” คือ (๑) **สัตวโลก**–โลก
คือหมู่สัตว์ (๒) **โอกาสโลก**–โลกคือแผ่นดิน โลกอันกำหนดด้วยโอกาส โลกอันมีในอวกาศ โลกซึ่ง
เป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่จะอยู่อาศัย โลกคือแผ่นดินอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย หรือ
“**จักรวาล**” (๓) **สังขารโลก**–โลกคือสังขาร ได้แก่ ชุมนุมนแห่งสังขารทั้งปวงอันต้องเป็นไปตาม
ธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย ๑ บรรดา “**โลก ๓**” นั้น สัตวโลกท่านประสงค์เอาในที่นี้ จริงอยู่ พระตถาคต
นั้น แม้เมื่อเกิดใน “**สัตวโลก**” หาได้เกิดใน “**เทวโลก**” [โลกสวรรค์] และ ใน “**พรหมโลก**” [โลก
ของพระพรหม] ไม่ ย่อมเกิดเฉพาะใน “**มนุษย์โลก**” [โลกมนุษย์] เท่านั้น แม้ใน “**มนุษย์โลก**” เล่า ก็
หาได้เกิดใน “**จักรวาล**” อื่นไม่ ย่อมเกิดเฉพาะใน “**จักรวาล**” นี้เท่านั้น แม้ใน “**จักรวาล**” นั้น ก็หา
เกิดในที่ทุกแห่งไปไม่

ในอันดับต่อไป คือ มาพิจารณาถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดความเห็นถูกต้องในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรม ที่
เรียกว่า “**สัมมาทิฐิ**” ซึ่งหมายถึง “**วิชา**” คือ **ความรู้แจ้ง–ความรู้วิเศษ** สำหรับผู้ที่บรรลุความเป็นอริยบุคคล
แล้ว คือ ผู้ประเสริฐ ได้แก่ “**วิชา ๓**” คือ **ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ** ได้แก่ “**ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ–**
จุตูปปาตญาณ–อัสวักขญาณ” และ “**วิชา ๘**” คือ “**วิปัสสนาญาณ** (ญาณในวิปัสสนา)–**มโนมยิทธิ** (ฤทธิ์
สำเร็จด้วยใจ)–**อิทธิวิชา** (อิทธิวิธิ–แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้)–**ทิพโสต** (หูทิพย์)–**เจโตปริยญาณ** (ความรู้ที่
กำหนดใจผู้อื่นได้)–**ปุพเพนิวาสานุสสติ** (ระลึกชาติได้)–**ทิพจักขุ** (ตาทิพย์)–**อัสวักขญาณ** (ความรู้ที่ทำให้
สิ้นอาสวะ)” หรืออีกนัยหนึ่ง คือ “**ปัญญาเห็นธรรม**” ต่อไปนี้ (๑) รู้ “**อริยสัจ ๔**” (๒) รู้ “**กาล ๓**” (๓) รู้
“**ปฏิจจนุปบาท ๑๒**” (๔) รู้ “**อกุศลธรรม**” กับ “**อกุศลมูล ๓**” หรือ “**กุศลธรรม**” กับ “**กุศลมูล ๓**” ฉะนั้น
ปัญญารอบรู้ในธรรมดังกล่าวนี้ จะทำหน้าที่ปิดกั้น “**อวิชา–ความไม่รู้จริง**” กับ “**โมหะ–ความหลงใหล**”
อย่างไรก็ตาม ในคำเหล่านั้น คำว่า “**ประเสริฐ**” คือ **ปราศจากอุปกิเลส–บริสุทธิ์อย่างยิ่ง** คำว่า “**อย่างยิ่ง**” คือ
สูงสุด ก็สืบนับแต่ “**ศีลห้า**” เป็นต้น ตลอดถึง “**ปาฏิโมกขสังวรศีล**” ชื่อว่า “**ศีลเหมือนกัน**” ส่วน **ศีลที่**

ประกอบด้วยโลกุตตระ มรรค และ ผล ชื่อ “บรมศีล” จึงได้ชื่อว่า “ผู้สูงสุดในศีล” แล้วก้าวไปสู่ “อธิจิตต์” และ “อธิปัญญา” ต่อไป แต่จุดเริ่มต้นในการปฏิบัติธรรมนั้น ต้องเริ่มด้วย “สัมมาทิฐิ” ที่ประกอบด้วยวัตถุ ๒ ก่อน อันเป็นต้นทางของปัญญาและความดีงามทั้งปวง ที่เรียกว่า “ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒” ได้แก่

- (๑) “ปรโตโฆสะ” คือ เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำ สั่งสอน เล่าเรียน หาความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับ สัทธรรมจากท่านผู้เป็นกัลยาณมิตร
- (๒) “โยนิโสมนสิการ” คือ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยกกาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหา นั้นๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยองค์มรรคที่ประเสริฐทั้ง ๘ ประการแล้ว “มัลลสมังคี” คือ ถึงความเป็น อริยบุคคลในขั้นใดก็ตาม ควรจะมีจิตใจและปัญญาประกอบด้วย “สัมมาทิฐิ ๕” (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิม นิกาย อุปรินิพพานสัฏ เล่ม ๓ ภาค ๑ - หน้าที่ 360 FILE 22) ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ หมายถึง ความ เห็นชอบ ซึ่งจะครอบคลุม “อธิปัญญาสิกขา-อธิศีลสิกขา-อธิจิตตสิกขา” อันสอดคล้องกับแนวทางสายกลาง แห่ง “มัชฌิมาปฏิปทา” นั่นคือ (๑) เริ่มด้วยปัญญา (๒) ดำเนินด้วยปัญญา (๓) นำไปสู่ปัญญาอันยิ่ง ได้แก่

- (๑) “วิปัสสนาสัมมาทิฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ย่อมรู้มิจฉาทิฐิว่าเป็นมิจฉาทิฐิ” อันเป็นอกุศลธรรมที่มี รากเหง้ามาจาก “อกุศลมูล ๓” ได้แก่ “โลภะ-โทสะ-โมหะ” หรือ “ราคะ-โทสะ-โมหะ” ซึ่งปัญญา วิปัสสนานั้น ต้องปราศจากนิวรณ์ทั้งหลาย อันเป็นอันตรายแก่เอกัคคตาแห่งสมาธิ ได้แก่ (๑) กามฉันทะ ย่อมละได้ด้วย เนกขัมมะ (๒) พยาบาท ย่อมละได้ด้วย ความไม่คิดประทุษร้าย (๓) ถีนมิทธะ ย่อมละ ได้ด้วย อาโลกสัญญา ความสว่างไสวแห่งปัญญาหยั่งรู้ (๔) อุทธัจจกุกกุจจะ ย่อมละได้ด้วย อวิกเขปะ ความไม่ฟุ้งซ่าน (๕) วิจิกิจฉา ย่อมละได้ด้วย ธรรมวัตตุถุณ การกำหนดธรรม (๖) อวิชชา ย่อมละได้ ด้วย ญาณ ที่มีสมุฏฐานจากฌาน คือ ญาณทัตสนะ-สัมมาทัตสนะ การเห็นแจ้งด้วยญาณ (๗) อรติ ย่อม ละได้ด้วย ปราโมทย์-ความชื่นบานใจ หรือร่าเริงสดใสร่าเริง อันมีปทัฏฐานจาก ปีติ-ความอิ่มใจ หรือความ ปลื้มใจ ปีตัสติ-ความสงบเย็นกายใจ หรือความผ่อนคลายรื่นสบาย สุข-ความรื่นใจไร้ความข้องขัด และ สมาธิ-ความสงบอยู่ตัวมั่นสนิทของจิตใจและไม่มีสิ่งรบกวนร่ำระคาย (๘) อกุศลธรรมทั้งปวง ย่อมละได้ด้วย กุศลธรรมทั้งปวง และปราศจาก “กาม-ภพ-อวิชชา” (อาสวะ ๓) หรือ “กาม-ภพ- ทิฐิ-อวิชชา” (อาสวะ ๔) ที่ประกอบด้วยสาสวะแห่งอาสวะทั้ง ๔ คือ สภาวะอันหมักคองสันดาน สิ่ง ที่มอมพินิจิต กิเลสที่ไหลซึมซ่านไปย้อมใจเมื่อประสบอารมณ์ต่างๆ ด้วยการเจริญ “อสาวิักขยญาณ” อัน เป็น ข้อ ๓ ในวิชชา ๓ และ ข้อ ๘ ในวิชชา ๘ อันเป็นญาณที่พระพุทธเจ้าทรงได้บรรลุถึงญาณนี้ ในคืน ราตรีแรกแห่งวันตรัสรู้ หลังจากพระองค์เจริญปัจเจกเวกขณญาณประกอบด้วยวัตถุ ๑๕ หรือญาณทัตสนะ ๑๕ ซึ่งประกอบด้วย “ญาณ ๓” ที่เรียกว่า “ญาณทัตสนะอันมีปรัวัฏฏ์ ๓” นั่นคือ “ญาณ ๓” กับ “กิจใน อริยสัจจ ๔” ดังนี้

“ญาณ ๓” หมายถึง ความหยั่งรู้-ปริชาหยั่งรู้ ได้แก่

- (๑) “สังจญาณ” หยั่งรู้สังจะ คือ ความหยั่งรู้อริยสังจ ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา
- (๒) “กิจจญาณ” หยั่งรู้กิจ คือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสังจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยควรละเสีย ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาควรเจริญบำเพ็ญเพียร
- (๓) “กตญาณ” หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในอริยสังจ ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำเสร็จแล้วว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

“กิจในอริยสังจ ๔” หมายถึง ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสังจ 4 แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้หรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ได้แก่

- (๑) “ปริญญา ๓” คือ การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ที่เรียกว่า “ทุกขอริยสังจ” (อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์) ด้วย “ทุกขญาณ-อริยมรรคมืองค์ ๘” ได้แก่ ญาณปริญญา-กำหนดรู้ตามสภาวะลักษณะ ๑ ติธรมปริญญา-กำหนดรู้โดยสามัญลักษณะ [อนิจจตา-ทุกขตา-อนัตตตา] ๑ ปหานปริญญา-กำหนดรู้โดยตัดทางมิให้ฉันทราคะ [ตัณหาราคะอย่างแรง-พลวราคะ-สีนหะ] เกิดมีในสิ่งนั้น คือ รู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาแล้ว ย่อมละนิจสัญญา สุขสัญญา อตตสัญญา ได้ ตามลำดับ
- (๒) “ปหานะ ๕” การละกิเลส เป็นกิจในสมุทัย เพื่อละกิเลสอวิชชา ด้วยอำนาจแห่งเจโตวิมุตติ (รูปฌาน ๔-อรูปรฌาน ๔-อริยมรรคมืองค์ ๘) ที่เรียกว่า “ทุกขสมุทัยอริยสังจ” อันได้แก่ (๑) “วิกขมภนปหาน” คือ ละกิเลสด้วยข่มไว้ด้วยฌานสมาบัติข่มข่มนิรณได้ (๒) “ตทังคปหาน” คือ ละกิเลสด้วยกำหนดคองค์ธรรมปฏิบัติขั้นๆ แห่งธรรมวัตตุดาน (๓) “สมุจเจทปหาน” คือ ละกิเลสด้วยตัดขาดแห่งวิราคะ โดยโลกุตตรมรรค (๔) “ปฏิบัติสัททปหาน” คือ ละกิเลสด้วยสงบระงับแห่งนิโรธ โดยโลกุตตรผล (๕) “นิสสรณปหาน” คือ ละกิเลสด้วยสลัดออกแห่งปฏินิสสัคคะ โดยอมตธาตุแห่งนิพพาน
- (๓) “สังจิกิริยา” คือ การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ เพื่อดับกิเลสทิฏฐิวิชชา ด้วยอำนาจแห่งปัญญาวิมุตติ (อริยผล ๔ หรือ สามัญผล ๔-อริยมรรคมืองค์ ๘) ที่เรียกว่า “ทุกขนิโรธอริยสังจ” นั่นคือ “นิโรธ ๕” หมายถึง ความดับกิเลส ภาวะไร้กิเลสและไม่มีทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ (๑) “วิกขมภนนิโรธ” คือ ดับกิเลสด้วยข่มไว้ด้วยฌานสมาบัติข่มข่มนิรณได้ (๒) “ตทังคนิโรธ” คือ ดับกิเลสด้วยกำหนดคองค์ธรรมปฏิบัติขั้นๆ แห่งธรรมวัตตุดาน (๓) “สมุจเจทนิโรธ” คือ ดับกิเลสด้วยตัดขาดแห่งวิราคะ โดยโลกุตตรมรรค (๔) “ปฏิบัติสัททนิโรธ” คือ ดับกิเลสด้วยสงบระงับแห่งนิโรธ โดยโลกุตตรผล (๕) “นิสสรณนิโรธ” คือ ดับกิเลสด้วยสลัดออกแห่งปฏินิสสัคคะ โดยอมตธาตุแห่งนิพพาน

(๔) “ภาวนา” คือ การเจริญ เป็นกิจในมรรค ด้วยการดับกิเลสและทุกข์ด้วย “อริยมรรค ๘-มรรค
ญาณ-มรรค ๘-อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่เรียกว่า “ทุกขนิโรคามินีปฏิปทาอริยสัจจ์” ได้แก่ “โสดา
ปัตติมรรค-สกทาคามิมรรค-อนาคามิมรรค-อรหัตตมรรค”

(๒) “กัมมัสสกตาสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล” ซึ่งเป็นความเข้าใจถูกต้องในเรื่อง
ความเชื่อใน “กฎแห่งกรรม” หรือ “กัมมผลลัทธา” ซึ่งทำให้เข้าใจใน “กรรม ๓” ได้แก่ “กายกรรม-
วจีกรรม-มโนกรรม”ว่าจะเลือกเป็น “สุจริต ๓” นั่นคือ (๑) “บุญญาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นบุญ
สภาพที่ปรุ่งแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นกามาวจรและรูปาวจร หรือ “ทวจริต ๓” นั่นคือ
“อบุญญาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นปฏิปักษ์ต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุ่งแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่
อกุศลเจตนาทั้งหลาย แต่พระพุทธเจ้าทรงให้เลือก “อานัญญาภิสังขาร” ต่อจาก “บุญญาภิสังขาร” คือ
อภิสังขารที่เป็นอานัญญา สภาพที่ปรุ่งแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็นอรูปราวจร ๔
หมายเอาภาวะจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วย “สมาธิแห่งจตุตถฌาน”

(๓) “มัลลคัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มี
สัมมาทิฏฐิ” นั่นคือ บรรลุถึง “โลกุตตรมรรค” ที่เรียกว่า “สมุจเฉตนิโรธ” คือ ดับด้วยตัดขาด ได้แก่
“โสดาปัตติมรรค-สกทาคามิมรรค-อนาคามิมรรค-อรหัตตมรรค” ดังนี้

(๑) “โสดาปัตติมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก มรรคอันให้ถึงความ
เป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส”
และข่อมกำจัด “กิเลสที่ตัวยู่ร่วมกันกับทิฏฐิ” (สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส-ภิกขุ
นุสัย-วิจิกิจฉานุสัย) ได้

(๒) “สกทาคามิมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระสกทาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น
ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส” กับทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง และ
ข่อมกำจัด “กิเลสหายาๆ” (กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างหายา-กามราคานุสัย-ปฏิฆา
นุสัยอย่างหายา) ได้

(๓) “อนาคามิมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอนาคามี เป็นเหตุละสังโยชน์เบื้องต่ำได้ทั้ง ๕
ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ” และข่อมกำจัด “กิเลส
ละเอียด” (กามราคสังโยชน์-ปฏิฆสังโยชน์อย่างละเอียด-กามราคานุสัย-ปฏิฆานุสัยอย่าง
ละเอียด) ได้

(๔) “อรหัตตมรรค” คือ มรรคอันให้ถึงความเป็นพระอรหันต์ เป็นเหตุละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐
ได้แก่ “สักกายทิฏฐิ-วิจิกิจฉา-สีลัพพตปรามาส-กามราคะ-ปฏิฆะ-รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-
อุทธัจจะ-อวิชชา” และข่อมกำจัด “กิเลสทั้งหลาย” (รูปราคะ-อรูปราคะ-มานะ-อุทธัจจะ-
อวิชชา-มานานุสัย-ภวราคานุสัย-อวิชชานุสัย) ได้หมด

(๔) “ผลสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาสังกัปปะ ย่อมเหมาะสำหรับผู้มีสัมมาทิฏฐิ” เช่นกัน บรรลุถึง “โลกุตตรผล” ที่เรียกว่า “ปฏิปัตตาทิณิโรธ” คือ *ดับด้วยสงบระงับ* หรือ “อริยผล ๔- สัมมัชฌิผล ๕” หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นเนื่องจากการละกิเลสได้ด้วยมรรค ธรรมารมณอันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเองในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจมรรคนั้นๆ ดังนี้

(๑) “โสดาปัตติผล” คือ ผลแห่งการเข้าถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน ผลอันพระโสดาบันพึงเสวย

(๒) “สกทาคามิผล” คือ ผลอันพระสกทาคามีพึงเสวย

(๓) “อนาคามิผล” คือ ผลอันพระอนาคามีพึงเสวย

(๔) “อรหัตตผล” คือ ผลคือความเป็นพระอรหันต์ ผลอันพระอรหันต์พึงเสวย

(๕) “ปัจจเวกขณสัมมาทิฏฐิ” คือ ตรัสไว้ในคำนี้ว่า “*สัมมาญาณะ ย่อมพอเหมาะ*” นั่นคือ “*อรหัตตผล วิมุตติ*” เป็นขั้นต่อยอดจาก “*สัมมาญาณ*” ที่เรียกว่า “*สัมมวิมุตติ*” ที่เรียกว่า “*นิสสรณนิโรธ*” คือ *ดับด้วยสลัดออกได้-ดับด้วยปลดปล่อยไป* นั่นคือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้วดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้น อย่างยั่งยืนตลอดไป อีกนัยหนึ่ง หมายถึง “*ปัจจเวกขณญาณ*” (ข้อ ๑๖ ในญาณ ๑๖) คือ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน นั่นคือ ดำรงรู้มรรคผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ จัดเป็น “*สัมมาญาณ*” คือ รู้ชอบ ได้แก่ *ผลญาณ* และ *ปัจจเวกขณญาณ* ทั้ง ๑๕ ประเภท ที่เรียกอีกอย่างว่า “*ญาณทัสสนะอันมีปรีวิภูฏ์ ๓*” ซึ่งเกิดจาก “*ญาณ ๓*” คือ ความหยั่งรู้ ปรีชาหยั่งรู้ [*สัจญาณ-หยั่งรู้สัจจะ ๑ กิจญาณ-หยั่งรู้กิจ ๑ กตญาณ-หยั่งรู้การอันทำแล้ว ๑*] ที่ดำเนินใน “*กิจในอริยสัจจ์ ๔*” [*ปริณญา-การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ๑ ปหานะ-การละ เป็นกิจในสมุทัย ๑ สัจฉิกิริยา-การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ๑ ภาวนา-การเจริญ เป็นกิจในมรรค ๑*] คำว่า “*ปรีวิภูฏ์-วนรอบ ๓*” นี้ เป็นไปในอริยสัจจ์ทั้ง ๔ รวมเป็น ๑๒ ญาณทัสสนะนั้น จึงได้ชื่อว่า “*มีอาการ ๑๒*” พระผู้มีพระภาคทรงมีญาณทัสสนะตามเป็นจริงในอริยสัจจ์ ๔ ครบวนรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ [ตีปรีวิภูฏ์ ทูวาทสาการํ ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ] อย่างนี้แล้ว จึงปฏิญาณพระองค์ได้ว่าทรงบรรลุ “*อนุตตร สัมมาสัมโพธิญาณ*” แล้ว คือ “*ปัญญาตรัสรู้เองโดยชอบอันเยี่ยม*”

เพราะฉะนั้น “*อัสวักขยญาณ*” (ข้อ ๓ ในญาณ ๓ หรือวิชา ๓ ข้อ ๖ ในอภิญาญา ๖ ข้อ ๘ ในวิชา ๘ และ ข้อ ๑๐ ในทศพลญาณ) จึงเป็นความรู้เป็นเหตุสิ้นอาสวะ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย นั่นคือ “*ความตรัสรู้*” เป็นความรู้ที่พระพุทธเจ้าได้ในยามสุดท้ายแห่งราตรีวันตรัสรู้ นั่นเอง นอกจากนี้ ควรทราบถึง “*อัสวักขยญาณด้วยอาการ ๖๔*” คือ ด้วยอาการแห่งอินทรีย์ทั้ง ๓ อย่าง ละ ๘ ในมรรคผลหนึ่งๆ ทั้ง ๘ ในมรรคผลละ ๘ ละ ๘ จึงรวมเป็น ๖๔ คำว่า “*อินทรีย์ ๓*” (ข้อ ๒๐-๒๒ ในอินทรีย์ ๒๒) ประกอบด้วย (๑) “*อัญญาตัญญูสามิตินทรีย์*” คือ *อินทรีย์แห่งผู้ปฏิบัติด้วยมุ่งว่าเราจักรู้สัจธรรมที่ยังมิได้รู้* ได้แก่ โสดาปัตติมัคคญาณ ๑ (๒) “*อัญญินทรีย์*” คือ อินทรีย์ คือ *อัญญา* หรือ *ปัญญาอันรู้ทั่วถึง* ได้แก่ “*ญาณ ๖ ในท่ามกลาง*” คือ โสดาปัตติผลญาณ ๑ สกทาคามิมัคคญาณ ๑

สกทาคามีผลญาณ ๑ อนาคามีมีคคญาณ ๑ อนาคามีผลญาณ ๑ อรหัตตมคคญาณ ๑ และ (๓) “อัญญาตาวิ
 นทรี” คือ อินทรีแห่งท่านผู้รู้ทั่วถึงแล้ว กล่าวคือ “ปัญญาของพระอรหันต์” ได้แก่ อรหัตตผลญาณ ๑
 ซึ่งปัญญาที่เกิดขึ้นในขั้นนี้ มีนัยตรงกับ คำว่า “วชิราวตยา ปัญญา” หมายถึง “ปัญญาคือความเป็นผู้มี
 ความชำนาญ” หมายถึง ปัญญาอันเป็นไปแล้วโดยความเป็นผู้มี ความชำนาญ ปัญญาอันเป็นไปแล้วโดย
 ความเป็น “ผู้มีความชำนาญแห่งอัญญาตาวิ นทรี” ด้วยอาการ ๘ ด้วยสามารถแห่งอินทรี ๘ ใน
 อรหัตตผล เพราะความสำเร็จผลนั้น ด้วยสามารถแห่งการสำเร็จเหตุ แม้เพราะความไม่มีในขณะแห่ง
 อรหัตตมรรค เพราะฉะนั้น คำว่า “อัสวักขยญาณ” หมายถึง ญาณในความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย
 ตามนัยว่า “อรหัตตมรรคญาณอันกระทำความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายอันตนนำเสียแล้ว”

อย่างไรก็ตาม คำศัพท์ว่า “สัมมาทิฏฐิ” หมายถึง ความเป็นผู้ประกอบด้วยความเห็นทั้งดิงามทั้งประเสริฐ และ
 สัมมาทิฏฐินี้ มี ๒ อย่าง ได้แก่ (๑) “โลกียสัมมาทิฏฐิ” ซึ่งประกอบด้วย “กัมมัสสกตาญาณ” คือ ปรินิพพานยัง
 รู้ว่า สัตว์มีกรรม เป็นของตน ๑ และ “สัจจานุโลมิกญาณ” ปรินิพพานไปโดยสมควรแก่การกำหนดรู้อริยสัจ
 ๑ และ (๒) “โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ” คือ ปัญญาที่สัมปยุตต์ด้วย “อริยมรรค ๘-อริยผล ๘-นิพพาน ๑” แต่คนที่มี
 “สัมมาทิฏฐิ” นั้น จำแนกออกเป็น ๓ ประเภท (พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก เล่ม ๑ ภาค ๑ -
 หน้าที่ 542 FILE 17) ได้แก่

(๑) “ปุถุชน” หมายถึง คนที่หนาแน่นไปด้วยกิเลส คนที่ยังมีกิเลสมาก หมายถึงคนธรรมดาทั่วไป
 ซึ่งยังไม่เป็น “อริยบุคคล” หรือ “พระอริยะ” ฉะนั้น ปุถุชนย่อมยึดมั่นมองเห็น “จันท์ ๕” อย่าง
 ใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมดเป็น “อัตตา” หรือยึดถือว่า “มีอัตตา” (อัตตสัญญา) เนื่องด้วย “จันท์
 ๕” โดยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง

นอกจากนี้ “ปุถุชน” ยังแยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ (๑) “พหิรชชน-คนนอกศาสนา” คือ “พา
 หิรชปุถุชน” ผู้เป็น “กรรมวาที-เชื้อถือกรรม” ถือเป็น ผู้มีความเห็นถูกต้อง “สัมมาทิฏฐิบุคคล”
 โดยความเห็นที่ “สัตว์มีกรรมเป็นของตน” ไม่ใช่โดยความเห็นที่ “สัจจานุโลมิกญาณ” (๒) “คา
 สนิชชน-คนในศาสนา” คือ “ศาสนิกปุถุชน” ถือเป็น ผู้มีความเห็นถูกต้อง “สัมมาทิฏฐิบุคคล”
 โดยความเห็นทั้ง ๒ อย่าง ได้แก่ “กัมมัสสกตา” และ “อนุโลมิกญาณ” เพราะยังลบลค่าความเห็น
 เรื่อง “อัตตา” อยู่ยังละ “สักกายทิฏฐิ” ไม่ได้

สำหรับ “เสขบุคคล” ถือว่าเป็น ผู้มีความเห็นชอบ เพราะมีความเห็นชอบที่แน่นอน ส่วน “อเสข
 บุคคล” ถือว่าเป็น ผู้มีความเห็นชอบ เพราะไม่ต้องศึกษา แต่ในที่นี้ ประสงค์เอาผู้ประกอบด้วย
 “สัมมาทิฏฐิที่เป็นโลกุตตรกุศล” ที่แน่นอน คือ เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากทุกข์ว่า “ผู้มีความ
 เห็นชอบ” เพราะเหตุนี้เอง ท่านพระสารีบุตร จึงได้กล่าวไว้ว่า “อเสขบุคคลเป็นผู้
 ประกอบด้วยความเลื่อมใสในธรรมไม่คลอนแคลน ได้มาสู่พระสัทธรรมนี้แล้ว”

ฉะนั้น “สัมมาทิฐิที่เป็นโลกุตตรกุศล” เท่านั้น เป็นความเห็นที่ตรง เพราะไปตามความตรงไม่
 ข้องแวกกับที่ “สุดทั้ง ๒ อย่าง” (“อันตา ๒” หมายถึง ข้อปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตที่เอียงสุด
 ผิดพลาดไปจากทางอันถูกต้อง คือ “มัชฌิมาปฏิปทา” ได้แก่ (๑) “**กามสุขัลลิกานุโยค**” คือ การ
 หมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข (๒) “**อิตถกิลมถานุโยค**” คือ การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่
 ตนเอง การบีบคั้นทรมานตนให้เดือดร้อน) หรือ ตัดขาดหรือปราศจากความคดงอโกงทุกอย่าง
 [อุชู] มีความคดงอทางกาย เป็นต้น แล้วไปตรง และผู้ประกอบด้วยทิฐินั้นเอง ชื่อว่า “**เป็นผู้
 ประกอบด้วยความเลื่อมใสไม่คลอนแคลน**” คือ ด้วยความเลื่อมใสไม่หวั่นไหวใน
 “**โลกุตตรธรรม**” ทั้ง ๘ ประการ อริยสาวกเมื่อคลายความยึดมั่นด้วย “**กิเลสทิฐิ**” ทุกอย่าง และ
 ทุจริตได้เด็ดขาด (“**อกทนะ**” เพราะตัดรกชัฏ) ละกิเลสทั้งสิ้นได้ ออกไปจาก “**สงสาร-ภวัจกร**”
 คือ “**ชาติ**” เสร็จสิ้นการปฏิบัติ ท่านเรียกว่า “**ผู้ได้มาสู่พระสัทธรรม**” กล่าวคือ “**พระนิพพาน**” ที่
 หยั่งลงสู่ “**อมตธรรม**” ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศแล้วด้วย “**อริยมรรค**” ที่เรียกว่า
 “**อัสสัมภิเวทิตะ**” เพราะสัพบุรุษมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ประกาศไว้แล้ว

(๒) “**เสขบุคคล-ผู้ต้องศึกษา**” หมายถึง “**อนุปาทิสถบุคคล**” คือ บุคคลผู้ยังมีเชื้อกิเลสเหลืออยู่ ผู้ยัง
 ไม่สิ้นอนุปาทาน ได้แก่ “**พระเสขะ**” คือ พระอริยบุคคลทั้งหมด ยกเว้นพระอรหันต์

(๓) “**อเสขบุคคล-ผู้ไม่ต้องศึกษา**” เพราะศึกษาเสร็จสิ้นแล้ว ได้แก่ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตผล ซึ่ง
 หมายถึง “**อนุปาทิสถบุคคล**” คือ บุคคลผู้ไม่มีเชื้อกิเลสเหลือ ผู้หมดอนุปาทานสิ้นเชิง ได้แก่
 “**พระอเสขะ**” คือ “**พระอรหันต์**”

ในอันดับต่อไป ให้พิจารณาในเรื่อง “**กฎแห่งกรรม-กัมมัสสกตาปัญญา**” ตามบทสวดมนต์ ดังนี้

กฎแห่งกรรม (The Law of Volitional Actions)

กฎข้อที่ ๑ **กัมมัสสะโกมมะหิ** (เรามีกรรมเป็นของๆ ตน)

กฎข้อที่ ๒ **กัมมะทายาทอ** (เราเป็นผู้รับผลของกรรม)

กฎข้อที่ ๓ **กัมมะโยนิ** (เรามีกรรมเป็นกำเนิด)

กฎข้อที่ ๔ **กัมมะพันธู** (เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์)

กฎข้อที่ ๕ **กัมมะประภูติสะระโณ** (เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย)

กฎข้อที่ ๖ **ยัง กัมมัง กะริสสามิ** (เราจักทำกรรมอันใดไว้)

กัลลยะณัง วา ปาปะกัง วา (ดีหรือชั่วก็ตาม)

ตัสสะ ทายาทอ กะริสสามิ (เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นๆ)

คำศัพท์ว่า “กัมมัสสกตาญาณ–กัมมัสสกตาปัญญา” [กัมมัสสกตญาณ–กัมมัสสกตปัญญา] หมายถึง ความรู้หรือปัญญาหยั่งรู้ถึงภาวะที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน นั่นคือ “*ทำดีได้ดี–ทำชั่วได้ชั่ว*” จัดเป็นปัญญาที่ถูกต้องในระดับ “ปัญญาสามัญ” (ยังไม่เป็นอริปัญญา) และยังเป็น “โลกียสัมมาทิฐิ” ในอีกนัยหนึ่ง ให้ทำความเข้าใจถึง “กัมมัสสกตาสัทธา” หมายถึง ความเชื่อว่า “*สัตว์มีกรรมเป็นของตน ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว*” หรือความเชื่อว่า “*แต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน*” เมื่อพิจารณาถึง “อริปัญญา–ปัญญาอันยิ่ง–ปัญญาอย่างสูง” หมายถึง “*วิปัสสนาปัญญาที่กำหนดรู้ความจริงแห่งไตรลักษณ์*” แต่โดยนัยอย่างเพลา “กัมมัสสกตปัญญา” ที่โยงไปให้มองเห็นทุกข์ที่เนื่องด้วย “*วัฏฏะ ๓*” หรือแม้กระทั่งความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนุนให้ก้าวไปใน “อริยมรรค” ก็เป็น “อริปัญญา” ด้วยเช่นกัน อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า “*ชีวิตที่เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์นั้น เป็นผลวิบากกรรมของแต่ละบุคคลที่ได้กระทำไว้*” ซึ่งเชื่อดังกล่าวนี้ ยังแยกออกเป็น ๒ ประเด็น ได้แก่

- (๑) “*กัมมสัทธา*” คือ เชื่อกรรม เชื่อการกระทำ เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่า “*เมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม*” นั่นคือ เป็นความดีความชั่วมีขึ้นในตนเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป *การกระทำไม่ว่างเปล่า* และเชื่อว่า “*ผลที่ต้องการจะสำเร็จ ได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนอนคอยโชค*” เป็นต้น
- (๒) “*วิปากสัทธา*” คือ เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่า “*กรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว*”

ฉะนั้น ความเชื่อในเรื่องกรรมและวิบากกรรมนั้น เป็นความเชื่อประกอบด้วยเหตุผล ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลายสามารถพิจารณาได้ตรงต่อด้วยเจริญใจให้มากด้วย “โยนิโสมนสิการ” ตามหลัก “*อิทัปปัจจยตา–ปฏิจสงฺฆูปบาท*” หรือ “*ปัจจัยการ–ผลตา*” (ไม่ว่าจะเป็น “*ปฏิจสงฺฆูปบาท ๑๒*” หรือ “*ปัจจัย ๒๔*” ก็ตาม) หมายถึง การ (๑) เกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน (๒) ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม (๓) การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น (๔) ลักษณะหรืออาการแห่งความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งหลาย ที่สิ่งหนึ่งหรือสภาวะธรรมอย่างหนึ่ง เป็นองค์ประกอบที่ช่วยเอื้อ เกื้อหนุน คำจุน เป็นเหตุ หรือเป็นเงื่อนไข ให้สิ่งอื่น หรือสภาวะธรรมอย่างอื่น เกิดขึ้น คงอยู่ หรือเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าผู้ใดสามารถพิจารณาจนเกิด “*ปัญญาเห็นธรรม*” ที่เรียกว่า “*ดวงตาเห็นธรรม–ธรรมจักขุ*” อันเป็นปัญญาแห่งพระโสดาบัน ย่อมได้ข้อสรุปว่า:

“*ยงฺกิลฺลิจิ สมฺมุตฺถมฺ สพฺพนฺตํ นิโรธมฺมุนฺติ*”

สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหลายมีความดับไปเป็นธรรมดา

Any reality rises naturally and all realities also fall naturally.

เพราะฉะนั้น การเข้าถึงปัญญาวิปัสสนาดังกล่าวนั้นได้ เท่ากับเป็นการเกิดปัญญาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ โดยปริยาย ที่พึงมีได้ โดยเฉพาะอย่าง การพิจารณา “กลาป” [กะ-หลาบ] ที่เรียกว่า “กลาปวิปัสสนา-กลาป สัมมสนญาณ” ที่เป็นปัญญาเกิดขึ้นระหว่าง “สัมมสนญาณ” (ญาณที่กำหนดพิจารณานามรูป คือ ชั้น ๕ ตามแนวไตรลักษณ์) กับ “อุทฺทยัพพยานุปัสสนาญาณ” (ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ คือ พิจารณา ความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไปล้วน เกิดขึ้นแล้วก็ต้องดับไปทั้งหมด) อันเป็นภูมิแห่ง “ศีรณปริญา” (กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา กำหนดรู้ขั้น พิจารณา กำหนดรู้โดยสามัญลักษณะ คือ ทำความรู้จักสิ่งนั้นพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็น ทุกข์ เป็นอนัตตา เช่นว่า เวทนาไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ดังนี้ เป็นต้น) หรือ “มคฺคามคคญาณทัสสนวิสุทฺธิ” (ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญ วิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณากลาป จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อัน เรียกว่า “อุทฺทยัพพยานุปัสสนา” เป็น “ตรุณวิปัสสนา” คือ วิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “วิปัสสนูปกิเลส” เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่นแลเป็น ทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองจิตไว้ในวิถี คือ “วิปัสสนาญาณ” นั้นต่อไป)

สำหรับคำศัพท์ว่า “กลาป” [กะ-หลาบ] หรือเรียกเต็มคำว่า “รูปกลาป” หมายถึง หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด หน่วยรวมเล็กที่สุด ซึ่งมีองค์ประกอบที่จำเพาะแน่นอนมารวมกันขึ้น อันเป็นส่วนย่อยของรูปธรรม ประเภทนั้นๆ โดยที่องค์ประกอบทั้งหมดมี “สหหฺตฺติ” คือ มีความเป็นไปร่วมกัน ทั้งเกิดขึ้นด้วยกันพร้อม เป็นอันเดียว คือ “เอกุปปาทะ” ทั้งดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว คือ “เอกนิโรธะ” และมีมหาภูตรูปเป็นที่ อาศัยร่วมกันเป็นอันเดียว คือ “เอกนิสสยะ” ตามหลักทางอภิธรรม “กลาป-รูปกลาป” หมายถึง หน่วยรวม รูปธรรมเล็กที่สุด ที่เป็นหน่วยย่อยพื้นฐานของรูปธรรมทั้งปวง ได้แก่ “สุทฺธัญญฺรูปกลาป” คือ หน่วยรวมหมวด ๘ ล้วน นั่นคือ กลาปซึ่งประกอบด้วย “อวินิพโกครูป ๘” คือ รูปธรรมแปดอย่างที่มืออยู่ด้วยกันเป็นประจำ เสมอไป ไม่สามารถแยกพรากรออกจากกันได้ อันได้แก่ “ปฐวี-อาโป-เตโช-วาโย-วัณณะ-คันธะ-รสะ-โอชา” ฉะนั้น จากคำนิยาม “กลาป-รูปกลาป” นั้น สามารถอธิบายถึง “ดวงตาเห็นธรรม-ธรรมจักษุ” ได้ดี

สำหรับผู้ที่สามารถเจริญวิปัสสนาญาณได้ ซึ่งหมายถึง “ญาณ ๑๖-โสฬสญาณ” นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อ ๑-ข้อ ๓ ได้แก่

- (๑) “นามรูปปริจเฉทญาณ” คือ ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่ รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม นั่นคือ **ขั้นกำหนดทุกขสังข** = “ทฺถวิสุทฺธิ” (ข้อ ๓ ในวิสุทฺธิ ๓) หรือเทียบเคียงได้กับ “ปุพฺพเพนิวา สานุสฺสตีญาณ” (ข้อ ๑ ในวิชชา ๓) คือ ญาณเป็นเหตุระลึกขั้นที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ หรือ **ระลึกชาติได้**

(๒) “ปัจจัยปริคคหญาณ” คือ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป คือรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจสมุปบาท ก็ดี ตามแนวกฎแห่งกรรมก็ดี ตามแนววิญญะ ๓ ก็ดี เป็นต้น นั่นคือ **ขั้นกำหนดสมุทัยสังข** = “กัณฺหาวิตรณวิสุทธิ” (ข้อ ๔ ในวิสุทธิ ๗) หรือเทียบเคียงได้กับ “จตุปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชชา ๓) คือ ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม **เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย** ฉะนั้น ในข้อนี้ เกี่ยวข้องกับ “**กฎแห่งกรรม**” และ “**กัมมัฏสาตาปัญญา**” โดยตรง

(๓) “สัมมสนญาณ” คือ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ คือ ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน นั่นคือ **ขั้นกำหนดมคคสังข** = “มคคามคคญาณทัสสนวิสุทธิ” (ข้อ ๕ ในวิสุทธิ ๗) หรือเทียบเคียงได้กับ “**อาสวักขยญาณ**” (ข้อ ๒ ในวิชชา ๓) คือ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย, ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ หรือ **ความตรัสรู้**

เมื่อกล่าวถึง “กฎแห่งกรรม” นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมในหัวข้อนี้ อย่างละเอียดอันเกี่ยวข้องกับการทำความดียอมได้ผลดี การทำความชั่วยอมได้ผลชั่ว ดังนี้

๕. จุฬกัมมวิภังคสูตร

ว่าด้วยกฎแห่งกรรม

(พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก เล่ม ๓ ภาค ๒ - หน้าที่ 251 -259 FILE 23)

[๕๗๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี สมัยนั้นแล สุกมาณพ โตทยขบุตร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ แล้วได้ทักทายปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านคำทักทายปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

[๕๘๐] สุกมาณพ โตทยขบุตร พอนั่งเรียบร้อยแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรหนอแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พวกมนุษย์ที่เกิดเป็นมนุษย์อยู่ ปราบกฎความเลวและความประณีต มนุษย์ทั้งหลายย่อมปรากฏมีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรครมาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณงาม มีศักดาน้อย มีศักดามาก มีโรคะน้อย มีโรคะมาก เกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง ไร้ปัญญา มีปัญญา ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ อะไรหนอแล เป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้พวกมนุษย์ที่เกิดเป็นมนุษย์อยู่ปรากฏความเลวและความประณีต”

[๕๘๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมาณพ สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของคน ๑ เป็นทายาทแห่งกรรม ๑ มีกรรมเป็นกำเนิด ๑ มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ ๑ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ๑ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้”

สุกมาณพ โตทยขบุตร “ข้าพระองค์ย่อมไม่ทราบเนื้อความโดยพิสดารของอุเทศที่พระโคตมผู้เจริญตรัสโดยย่อ มิได้จำแนกเนื้อความโดยพิสดารนี้ได้ ขอพระโคตมผู้เจริญ ได้โปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ โดยประการที่ข้าพระองค์จะพึงทราบเนื้อความ แห่งอุเทศนี้โดยพิสดารได้เถิด”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนมาณพ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจะกล่าวต่อไป”

สุกมาณพ โตทยขบุตร ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ขอบแล้ว พระเจ้าข้า”

[๕๘๒] พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ตรัสดังนี้ว่า “ดูก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงเป็นคนเข็มโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นในการประหัตประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมสมათานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลังจะเป็นคนมีอายุสั้น ดูก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุสั้นนี้ คือ เป็นผู้มักทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงเป็นคนเข็มโหด มีมือเปื้อนเลือด หมกมุ่นในการประหัตประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต”

ว่าด้วยการละขาดจากปาณาติบาต

[๕๘๓] คุณก่อนมาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ละปาณาติบาตแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศาสตรา ได้มีความละเอียด ถึงความเอ็นดู อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลในสรรพสัตว์และภูตอยู่ (๑) เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อมพร้อมสมาทานไว้อย่างนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง ละเป็นคนมีอายุยืน

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุยืนนี้ คือ ละปาณาติบาตแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศาสตรา ได้ มีความละเอียด ถึงความเอ็นดู อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลในสรรพสัตว์และภูตอยู่

[๕๘๔] คุณก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้ที่มีปกติเบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้หรือศาสตรา (๑) เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้นอันเขาให้พร้อมพร้อม สมาทานไว้อย่างนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงอบายทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโรคมก

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคมกนี้ คือ เป็นผู้ที่มีปกติเบียดเบียนสัตว์ ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา

[๕๘๕] คุณก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้ที่มีปกติไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้หรือศาสตรา (๑) เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมพร้อม สมาทานไว้อย่างนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโรคน้อย

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคน้อยนี้ คือ เป็นผู้ที่มีปกติไม่เบียดเบียนสัตว์ ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา

[๕๘๖] คุณก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนมักโกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท มาดร้าย ทำความโกรธ ความร้าย และความขี้เกียจให้ปรากฏ (๑) เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมพร้อมสมาทานไว้อย่างนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีวิพพธรรม

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีวิพพธรรมนี้ คือ เป็นคนมักโกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่าเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท มาดร้าย ทำความโกรธ ความร้ายและความขี้เกียจให้ปรากฏ

ความเป็นผู้ไม่มักโกรธ

[๕๘๗] คุณก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนไม่มักโกรธ ไม่มากด้วยความ
ความแค้นเคือง ถูกเขาว่ามากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่พยายาม ไม่มาดร้าย ไม่ทำความโกรธ ความร้าย
และความซึ่งเคียดให้ปรากฏ (๑) เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม
สมาทานไว้ดังนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะ
เป็นคนน่าเลื่อมใส

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อเป็นผู้น่าเลื่อมใสนี้ คือ เป็นคนไม่มักโกรธ ไม่มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขา
ว่ามากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่พยายาม ไม่มาดร้าย ไม่ทำความโกรธ ความร้าย ความซึ่งเคียดให้ปรากฏ

[๕๘๘] คุณก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม มีใจริษยา ย่อมริษยา มุ่งร้าย ผูกใจ
อิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น (๑) เขาตายไป จะเข้าถึง
อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมสมาทานไว้ดังนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึง
อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีศักดิ์น้อย

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีศักดิ์น้อยนี้ คือ มีใจริษยา ย่อมริษยา มุ่งร้าย ผูกใจอิจฉาในลาภ สักการะ
ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น

[๕๘๙] คุณก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มิใช่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่
มุ่งร้าย ไม่ผูกใจอิจฉาในลาภ สักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น (๑) เขาตาย
ไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมสมาทานไว้ดังนี้ (๒) หากตายไป ไม่
เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีศักดิ์มาก

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีศักดิ์มากนี้ คือ มีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่มุ่งร้าย ไม่ผูกใจ อิจฉาใน
ลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น

[๕๙๐] คุณก่อนมาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมไม่เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน
ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อาศัย เครื่องตามประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์ (๑) เขาตายไป จะ
เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมสมาทานไว้ดังนี้ (๒) หากตายไป ไม่
เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโทษน้อย

คุณก่อนมาณพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโทษน้อยนี้ คือ ไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่
นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์

การให้ข้าว เป็นต้น

[๕๔๑] คุณก่อนมาฉพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์ (๑) **เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมพร้อม สมทานไว้ดังนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโภคะมาก**

คุณก่อนมาฉพ **ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโภคะมากนี้** คือ ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์

[๕๔๒] คุณก่อนมาฉพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็น สตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง ไม่สักการะคนที่ควรสักการะ ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ ไม่นับถือคนที่ควรนับถือ ไม่บูชาคนที่ควรบูชา (๑) **เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมพร้อม สมทานไว้ดังนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิดที่ ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนเกิดในสกุลต่ำ**

คุณก่อนมาฉพ **ปฏิบัติเป็นไปเพื่อเกิดในสกุลต่ำนี้** คือ เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง ไม่สักการะคนที่ควรสักการะ ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ ไม่นับถือคนที่ควรนับถือ ไม่บูชาคนที่ควรบูชา

[๕๔๓] คุณก่อนมาฉพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง สักการะคนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา (๑) **เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อมพร้อม สมทานไว้ดังนี้ (๒) หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนเกิดในสกุลสูง**

คุณก่อนมาฉพ **ปฏิบัติเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีสกุลสูงนี้** คือ เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง สักการะคนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือบูชาคนที่ควรบูชา

ความไม่ชอบธรรม

[๕๕๔] คุณก่อนมาพบ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมไม่เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่าอะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน (๑) *เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม สมาทานไว้อย่างนี้* (๒) *หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีปัญญาทราม*

คุณก่อนมาพบ *ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีปัญญาทรามนี้* คือ ไม่เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่า อะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน

[๕๕๕] คุณก่อนมาพบ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมเป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่าอะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน (๑) *เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม สมาทานไว้อย่างนี้* (๒) *หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีปัญญามาก*

คุณก่อนมาพบ *ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีปัญญามากนี้* คือ เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานหรือว่าอะไรเมื่อทำ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน

[๕๕๖] คุณก่อนมาพบ ด้วยประการฉะนี้แล (๑) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุสั้น *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีอายุสั้น* (๒) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีอายุยืน *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีอายุยืน* (๓) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคน้อย *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีโรคน้อย* (๔) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคน้อย *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีโรคน้อย* (๕) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีผิวพรรณทราม *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีผิวพรรณทราม* (๖) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อเป็นผู้นำเลื่อมใส *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนนำเลื่อมใส* (๗) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีศักดาน้อย *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีศักดาน้อย* (๘) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีศักดามาก *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีศักดามาก* (๙) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคะน้อย *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีโรคะน้อย* (๑๐) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคะมาก *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีโรคะมาก* (๑๑) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อเกิดในสกุลต่ำ *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนเกิดในสกุลต่ำ* (๑๒) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อเกิดในสกุลสูง *ยอมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนเกิดใน*

สกุลสูง (๑๓) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีปัญญาราม *ย่อมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีปัญญาราม* (๑๔) ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีปัญญามาก *ย่อมนำเข้าไปสู่ความเป็นคนมีปัญญามาก*

ดูก่อนมาณพ **สัตว์ทั้งหลาย มีกรรมเป็นของตน ๑ เป็นทายาทแห่งกรรม ๑ มีกรรมเป็นกำเนิด ๑ มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ ๑ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ๑ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต**

[๕๕๗] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วอย่างนี้ สุภมาณพ โศทยบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้ว่า “*แจ่มแจ้งแล้ว พระเจ้าข้า แจ่มแจ้งแล้ว พระเจ้าข้า พระโคตมผู้เจริญทรงประกาศธรรมโดยปริยายมิใช่น้อย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ หรือเปิดของที่ปิด หรือบอกทางแก่คนหลงทางหรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีตาดีจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ ขอถึงพระ โคตมผู้เจริญ พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระ โคตมผู้เจริญ จงทรงจำ ข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่บัดนี้ เป็นต้นไป*”

จบ อุพทัมมวิภังคสูตรที่ ๕ -----

ดังนั้น จากเนื้อหาสาระสำคัญของ “**สัมมาทิฐิ**” คือ *ความเห็นถูก* เพราะฉะนั้น ผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาจึง ต้องเป็นผู้ประกอบด้วย “**โลกุตตรสัมมาทิฐิ-สมมาทิฐิ โหติ**” ที่มีความถึงพร้อมด้วย “**สัมมาทิฐิ ๕**” ได้แก่ “**กัมมัตสกตาสัมมาทิฐิ-ฉานสัมมาทิฐิ-วิปัสสนาสัมมาทิฐิ-มคคสัมมาทิฐิ-ผลสัมมาทิฐิ**” (กัมมัตสกตา ๑ ฉาน ๑ วิปัสสนา ๑ มรรค ๑ ผล ๑ รวมทั้ง ปัจจเวกขณญาณ) ซึ่งแสดงนัยถึง สิ่งที่เรียกว่า “**ทิฐิสัมปทา**” (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้า 510-511 FILE 76) ตามนัยต่อไปนี้

- (๑) ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล
- (๒) การบูชาย่อมมีผล
- (๓) การบวงสรวงย่อมมีผล
- (๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำได้ทำชั่วมีอยู่
- (๕) โลกนี้มีอยู่ โลกอื่นมีอยู่
- (๖) มารดามีอยู่ บิดามีอยู่
- (๗) สัตว์ที่จุติและอุบัติมีอยู่
- (๘) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีอยู่ในโลก
- (๙) สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้ง ซึ่งโลกนี้และโลกอื่นมีอยู่ด้วย
- (๑๐) ปัญญาอันยิ่งเองแล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้มีอยู่ในโลก

ฉะนั้น ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำ

ทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลุก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือน ศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม “สัมมาทิฐิ” มีลักษณะเช่นว่านี้ อันใด นี้ เรียกว่า “ทิฐิสัมปทา” สัมมาทิฐิแม่ทั้งหมด จัดเป็น “ทิฐิสัมปทา”

เมื่อมีความถึงพร้อมด้วย “ทิฐิสัมปทา” แล้ว “สัมมาทิฐิ” เหล่านั้น จะต้องถึงพร้อมด้วย “ทิฐิวิสุทธิ” (พระสูตรตันตปิฎก เอกนิบาต-ทุกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้าที่ 497 FILE 32) ดังนี้

“ทิฐิวิสุทธิ” ต้องประกอบด้วยญาณเหล่านี้ (๑) ญาณเป็นเครื่องรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน ที่ เรียกว่า “กัมมัตสกตาญาณ” (๒) ญาณอันสมควรแก่การหยั่งรู้หรือวิจัยทั้ง ๔ ประการ ที่เรียกว่า “สัจจานุโลมิกญาณ” (๓) ญาณของท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค ที่เรียกว่า “มัคคญาณ” (๔) ญาณ ของท่านผู้พร้อมเพรียงด้วยผล ที่เรียกว่า “ผลญาณ” นอกจากนี้ “ทิฐิวิสุทธิ-ความหมดจด แห่งทิฐิ” นั้น มีนิเทศว่า:

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจิตรธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไป กำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความ คั่นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลุก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือน ศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม “สัมมาทิฐิ”

แต่อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับ (๑) “กัมมัตสกตาญาณ” กับ (๒) “สัจจานุโลมิก ญาณ” (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 588 FILE 78) ดังนี้

(๑) “กัมมัตสกตาญาณ” หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจิตรธรรม ความ กำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความคั่นคิด ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลาย กิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนปลุก ปัญญา ปัญญินทรีย์ ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือ ปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจิตรธรรม “สัมมาทิฐิ” อันใด มีลักษณะรู้อย่างนี้ว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การบูชาพระรัตนตรัยมีผล โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามี อยู่ มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ผู้จุดและปฏิสนธิมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ รู้ยั เห็นจริงประจักษ์ซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ทั่วกัน มีอยู่ในโลกนี้ ดังนี้ นี้เรียกว่า “กัมมัตสกตาญาณ” ยกเว้น “สัจจานุโลมิกญาณ” กุศลปัญญาที่เป็นสาสวะแม่

ทั้งหมด ชื่อว่า “กัมมัตสกตาญาณ”

“กัมมัตสกตาญาณ” ชื่อว่า “ปัญญา” นั่นคือ “กัมมัตสกตาญาณ” เนื่องด้วยสามารถแห่งการสังเคราะห์ไว้ในแบบแผนที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วในหนหลัง จริ่งอยู่ เมื่อพระตถาคตทรงอุบัติแล้วก็ดี ยังมีทรงอุบัติก็ดี “กัมมัตสกตาญาณ” นั้น ก็มีได้ คือ เมื่อพระตถาคตยังมีทรงอุบัติขึ้น “กัมมัตสกตาญาณ” นั้นย่อมเกิดขึ้นด้วย อำนาจของการให้ทานของเวลามพราหมณ์และของพระเวสสันดร เป็นต้น ครั้นเมื่อพระตถาคต ทรงอุบัติแล้ว ประมาณบุคคลผู้ยังมหาทานให้เป็นไปด้วยญาณนั้นหาได้ไม่

“ปัญญาในมรรคและผล” เป็น “สภาพยิ่งกว่าปัญญาทั้งหมด” เมื่อพระตถาคตทรงอุบัติแล้วเท่านั้น จึงเป็นสภาวะแผ่ออกไป เมื่อยังมีได้ทรงอุบัติขึ้น หาเป็นเช่นนั้นไม่ ด้วยประการฉะนี้ “ปัญญาในมรรคและผล” ชื่อว่า “อธิปัญญา” เหตุใด เพราะเหตุนั้น เพื่อแสดงซึ่งปัญญา ด้วย “อธิปัญญา” จึงตรัสคำว่า “จตุสุ มกุคฺสุ” เป็นต้น

(๒) “สัจจานุโลมิกญาณ” หมายถึง “อนุโลมิกญาณ-อนุโลมิกะ (คล้อยตามประโยชน์แห่งสัตว์ทั้งหลาย) ชันติญาณ-ชันติ (อดทน) ทิฏฐิญาณ-ปสุตติ (กำลังเห็น) รุจิญาณ-โรเจติ (ประจักษ์แจ้ง) มุติญาณ-มุจติ (หลุดพ้น) เปกขญาณ-เปกขติ (เพิ่งคู้ตั้งแต่เกิด) ธรรมนิชฌานชันติญาณ-ธรรมทั้งหลายกล่าวคือ ชั้น ๕ เมื่อเข้าไปเพ่งพิจารณา ย่อมให้ประจักษ์แจ้งด้วยสามารถแห่งความเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาบ่อยๆ” อันใด มีลักษณะรู้อย่างนี้ ว่ารูปไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ว่าเวทนาไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ว่าสัญญาไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ว่าวิญญาณไม่เที่ยงดังนี้บ้าง นี้เรียกว่า “สัจจานุโลมิกญาณ”

อีกนัยหนึ่ง “สัจจานุโลมิกญาณ-อนุโลมญาณ” (ข้อ ๕ ในวิปัสสนาญาณ ๕ และ ข้อ ๑๒ ในญาณ ๑๖) หมายถึง ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจจ์ คือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้อริยสัจจ์ ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิด “โคตรภูญาณ” มากันกลาง แล้วเกิด “มรรคญาณ” และ “ผลญาณ” ให้สำเร็จความเป็นอริยบุคคลต่อไป

อนึ่ง ความเข้าใจประกอบด้วยความเห็นที่ถูกต้องเกี่ยวกับ “กัมมัสสกตาญาณ” นั้น ทำให้บุคคลสำนึกในคุณชาติแห่งความเป็นสัตว์นุษย์ได้ คือ “สัตถธรรม ๗” ดังนี้

“สัตถธรรม ๗” หมายถึง ธรรมที่แท้ ธรรมของสัตว์นุษย์ หลักหรือแก่นศาสนา ได้แก่

- (๑) มีศรัทธา เพราะอรรถว่า “ศรัทธา” คือ ความเชื่อมีเหตุผล ความมั่นใจในพระรัตนตรัย ในหลักแห่งความจริง ความดีงาม และในการที่จะทำกรรมดี
- (๒) มีhiri เพราะอรรถว่า “hiri” คือ ความละอายแก่ใจ คือ ละอายต่อความชั่ว
- (๓) มีโอตตปปะ เพราะอรรถว่า “โอตตปปะ” คือ ความกลัวบาป ความเกรงกลัวต่อทุจริต ความเกรงกลัวความชั่วเหมือนกลัวอสรพิษ ไม่อยากเข้าไปใกล้พยายามหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล
- (๔) เป็นพหูสูต เพราะอรรถว่า “พหูสูต” คือ ผู้ได้ยินได้ฟังมามาก คือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก ผู้เล่าเรียนมาก ผู้ศึกษามาก ผู้คงแก่เรียน ที่เรียกว่า “พาทุสัจจะ” หรือ “พหูสูต” ประกอบด้วยองค์ ๕ ได้แก่ พหูสูต-ฟังมาก ๑ ธตา-จำได้ ๑ วจสา-ปริจิตา-คล่องปาก ๑ มนสา-นุกิจิตา-ฟังขึ้นใจ ๑ ทิฏฐิยา-สุปฏิวิทุชา-ขบได้ด้วยทฤษฎี ๑
- (๕) มีความเพียรอันปรารถแล้ว เพราะอรรถว่า “วิริยารัมภะ” คือ ปรารถความเพียร คือ ลงมือทำความเพียรอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ระดมความเพียร
- (๖) มีสติมั่นคง เพราะอรรถว่า “สติ” คือ ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เปลอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จาการที่ทำและคำที่พูดแล้ว แม้นานได้
- (๗) มีปัญญา เพราะอรรถว่า “ปัญญา” คือ ความรอบรู้ รู้คิด รู้พิจารณา เข้าใจเหตุผล มองเห็นโลก และชีวิตตามเป็นจริง

อย่างไรก็ตาม คุณธรรมบางส่วนยังรวมอยู่ในหลักธรรมอื่นๆ ที่แสดงถึงพลังทางปัญญาที่ประเสริฐอันเป็นภูมิแห่งอริยะ ย่อมไม่แสวงหาความเสื่อม สิ่งที่เป็นพิษภัย มาสู่ชีวิต คือ มีความนึกคิดไตร่ตรองในกุศลธรรม เพราะมีความถึงพร้อมด้วย “สัมมาทิฏฐิ” ที่ปฏิสังขตด้วย “สัมมาสังกัปปะ” นั่นคือ “กุศลวิตก-กุศลสังกัปปะ-กุศลทิวฐิ-กุศลสังกัปปะ-กุศลธตฺต” อันไม่ก่อความเดือดร้อน หรือ “อกุศลวิบาก” คุณธรรมต่อไปนี้ เป็นส่วนหนึ่งของคุณชาติแห่งผู้บำเพ็ญเพียรภาวนาด้วยเช่นกัน ดังนี้

“ธรรมกุ่มครองโลก ๒” หมายถึง ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและลำบากวุ่นวาย ได้แก่

- (๑) “hiri” คือ ความละอายบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๒) “โอตตปปะ” คือ ความกลัวบาป เกรงกลัวต่อความชั่ว

“อริยทรัพย์ ๗” หมายถึง ทรัพย์อันประเสริฐ ทรัพย์คือคุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ ได้แก่

- (๑) “ศรัทธา” คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
- (๒) “ศีล” คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ประพฤติถูกต้องดีงาม
- (๓) “หิริ” คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว
- (๔) “โอตตัปปะ” คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว
- (๕) “พหุสัจจะ” คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๖) “จาคะ” คือ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- (๗) “ปัญญา” คือ ความรู้ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล ดีชั่ว ถูกผิด คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้คิด รู้พิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ

“อริยวัฑฒิ ๕-อารยวัฑฒิ ๕” หมายถึง ความเจริญอย่างประเสริฐ หลักความเจริญของอารยชน ได้แก่

- (๑) “ศรัทธา” คือ ความเชื่อ ความมั่นใจในพระรัตนตรัย ในหลักแห่งความจริงความดีงามอันมีเหตุผล
- (๒) “ศีล” คือ ความประพฤติดี มีวินัย เลี้ยงชีพสุจริต
- (๓) “สุตะ” คือ การเล่าเรียนสดับฟังศึกษาหาความรู้
- (๔) “จาคะ” คือ การเผื่อแผ่เสียสละ เอื้อเฟื้อ มีน้ำใจช่วยเหลือ ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังแลร่วมมือ ไม่คับแคบเอาแต่ตัว
- (๕) “ปัญญา” คือ ความรอบรู้ รู้คิด รู้พิจารณา เข้าใจเหตุผล รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง

“เวสัชชกรณธรรม ๕” หมายถึง ธรรมทำความกล้าหาญ คุณธรรมที่ทำให้เกิดความกล้าได้แก่

- (๑) “ศรัทธา” คือ ความเชื่อที่มีเหตุผล มั่นใจในหลักที่ถือและในการดีที่ทำ
- (๒) “ศีล” คือ ความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ไม่ผิดศีลธรรม
- (๓) “พหุสัจจะ” คือ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก
- (๔) “วิริยารัมภะ” คือ ปรารถนาความเพียร คือ การที่ได้เริ่มลงมือทำความเพียรพยายามในกิจการนั้นๆ อยู่แล้วอย่างมั่นคงจริงจัง
- (๕) “ปัญญา” คือ ความรอบรู้ เข้าใจชัดในเหตุผล ดี ชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ

อนึ่ง เพื่อให้เห็นการทำบุญกุศลให้ทานที่ก่อให้เกิด “กุศลกรรม” เนื่องด้วย “กัมมัฏสกตาญาณ” ให้ละเอียดยิ่งขึ้น เพื่อความไม่หวั่นไหวสั่นคลอนในพระธรรม อันเป็น “อริยมรรค-ปรมัตถ์สัจจะ” (พระอภิธรรมปิฎก วิกังค “อรรถกถาตูกกนิทเทศ อธิบาย ญาณวัตถุหมวด ๔” เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที 658 FILE 78) ดังนี้

ในคำว่า “อตุถิ ทินุณ” แปลว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล” บัณฑิตพึงทราบเนื้อความโดยอุบายนี้ว่า “ผลมีอยู่เพราะทานอันตนให้แล้วเป็นปัจจัย”

คำว่า “อิท วุจจติ” แปลว่า “นี้เรียกว่า กัมมัฏสกตาญาณ” นั่นคือ “ญาณโดยอ้อมรู้ว่า นี่เป็นกรรมของตน นี้มิใช่ของตน” ดังนี้ “ญาณ” นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสเรียก ชื่อว่า “กัมมัฏสกตาญาณ”

“ในบรรดากรรมทั้งสอง (คือ ทั้งของตนและมิใช่ตน) นั่นคือ ‘กรรม’ คือ กายทุจริต ๓ วิจิทุจริต ๔ มโนทุจริต ๓ เหล่านี้” ไม่ชื่อว่า “เป็นกรรมของตน”

“สุจริตกรรม แม้ทั้ง ๑๐ อย่างในทวารทั้ง ๓” ชื่อว่า “เป็นกรรมของตน”

“อกุศลแม้ทั้งหมดจะเป็นของตน หรือของบุคคลอื่นก็ตาม” ไม่ชื่อว่า “เป็นกรรมของตน” เพราะทำลายซึ่งประโยชน์ และเพราะการเกิดขึ้นแห่งความเสื่อม

“กุศลแม้ทั้งหมดจะเป็นของตนเอง หรือของผู้อื่นก็ตาม” ชื่อว่า “เป็นกรรมของตน” เพราะการทำลายสิ่งซึ่งมิใช่ประโยชน์ และเพราะให้ประโยชน์เกิดขึ้น

ครั้นเมื่อ “กุศล” สามารถเพื่ออันยังประโยชน์ (ความเจริญ) ให้เกิดขึ้นอย่างนี้ การกำหนดจำนวนบุคคลผู้ตั้งอยู่ใน “กัมมัฏสกตาญาณ” นั้นว่า:

“กัมมัฏสกตาญาณนี้ คือ ผู้ให้ทานมากแล้วยังคิดให้บริบูรณ์
สมาทานอุโบสถ แล้วเสวยความสุขด้วยความสุข เสวยสมบัติด้วย
สมบัติ แล้วบรรลุพระนิพพาน นับประมาณมิได้”

เหมือนอย่างว่า “บุรุษมีทรัพย์ยังบุคคลให้ยักวัดดูทั้งหลายมีเนยใส น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เป็นต้น และเกลือ เมล็ดงา ข้าวสาร เป็นต้น ใส่เกวียน ๕ เล่ม ดำเนินไปสู่ทางกันดาร (ท่องเที่ยวไปในวิญญูะ) ครั้นเมื่อความต้องการด้วยกิจอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เขาย่อมไม่คิด คือ ไม่สะดุ้ง ย่อมดำเนิน ไปจนถึงที่อันเกษมมันนั้น เพราะความที่อุปกรรมทั้งปวงเป็นของอันเขาครอบครองแล้ว ฉันทใด บุคคลผู้ตั้งอยู่ใน ‘กัมมัฏสกตาญาณ’ แม้จะให้ทานเป็นอันมาก ฯลฯ ย่อมดำเนินไปจนถึง ‘พระนิพพาน’ จะนับจะประมาณหาได้ไม่”

คำว่า “ฐุเปตฺวา สจฺจานุโลมิกํ ญาณํ” แปลว่า “ยกเว้นสังขยานุโลมิกญาณ” อธิบายว่า ยกเว้น “วิปัสสนาญาณ” ซึ่งมีชื่อว่า “สังขยานุโลมิกญาณ” เพราะการคล้อยตาม “มัคคสังขะ” และ “ปรมัตถสังขะ” แล้ว “กุศลปัญญา” ที่เหลือเป็นไปกับด้วยอาสวะ ชื่อว่า “กัมมัสสกตาญาณ” ทั้งนี้

แต่อย่างไรก็ตาม บางคนอาจเกิด “มิจฉาทิฏฐิ” หมายถึง เห็นผิดจากคลองธรรม ความเลื่อมในศรัทธาปสาทะ หรือความเลื่อมใสใน “กัมมสัทธา-วิปากสัทธา-กัมมัสสกตาสัทธา-ตถาคตโพธิสัทธา” อันเป็นเหตุให้เกิด ความเห็นถ้อยผิด ที่เรียกว่า “วิบัติ ๔” (สมณเพศ) คือ ความเสีย ความผิดพลาด ความบกพร่อง ความเสียหายใช้ การไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ทิฏฐิวิบัติ” อันเป็นอันตรายหรือมหันตภัยแก่ตน ได้แก่

- (๑) “ศีลวิบัติ” คือ ความเสียแห่งศีล
- (๒) “อาจารย์วิบัติ” คือ ความเสียมรรยาท
- (๓) “ทิฏฐิวิบัติ” คือ ความเห็นผิดธรรมผิดวินัย
- (๔) “อาชีพวิบัติ” คือ ความเสียหายแห่งการเลี้ยงชีพ

ผลวิบากที่เกิดจาก “มิจฉาทิฏฐิ” หมายถึง เห็นผิดจากคลองธรรม นั้น ย่อมทำให้ลุถึง “ทิฏฐิวิบัติ” อย่าง หลีกเลยงได้ยาก โอกาสจะเกิด “สัมมาทิฏฐิ” หมายถึง เห็นชอบตามครรลองคลองธรรม ก็มีความเป็นไปได้ ยาก เช่นกัน ให้พิจารณานิยามของคำศัพท์ว่า “ทิฏฐิวิบัติ” (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้า 510 -511 FILE 76) ดังนี้

“ทิฏฐิวิบัติ” ย่อมเกิดจากความเลื่อมด้วยความเห็นว่า:

- (๑) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล
- (๒) การบูชาไม่มีผล
- (๓) การบวงสรวงไม่มีผล
- (๔) ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี
- (๕) โลกนี้ไม่มี
- (๖) โลกอื่นไม่มี
- (๗) มารดาไม่มี
- (๘) บิดาไม่มี
- (๙) สัตว์ที่จู้ติและอุบัติไม่มี
- (๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบไม่มีในโลก
- (๑๑) สมณพราหมณ์ที่ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ได้ ไม่มีในโลก

ดังกล่าวข้างต้นนี้ หรือ “ทฤษฎีวิบัติ” ย่อมปฏิเสธด้วยความเห็นตามนัยต่อไปนี้ “ทฤษฎี ความเห็น ไปข้างทฤษฎี ปาหฺญคือทฤษฎี กัณคารคือทฤษฎี ความเห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทฤษฎี ความผันแปร แห่งทฤษฎี สัญโญชนคือทฤษฎี ความยึดถือ ความยึดมั่น ความตั้งมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ การถือ โดยวิปลาส มีลักษณะเช่นว่านี้” อันใด นี้ เรียกว่า “ทฤษฎีวิบัติ” และ“มิจฉาทฤษฎี” แม้ทั้งหมด จัดเป็น “ทฤษฎีวิบัติ”

หมายเหตุ: คำว่า “ทฤษฎีวิบัติ” ดังกล่าวข้างต้นนั้น ให้เปรียบเทียบกับคำศัพท์ “สัทธา ๔” ดังนี้

- (๑) “อาคมณสัทธา-อาคมเนยยสัทธา-อาคมสัทธา” ความเชื่อความมั่นใจของพระโพธิสัตว์ อัน สืบมาจากการบำเพ็ญสั่งสมบารมี
- (๒) “อริคมสัทธา-อริคมณสัทธา” ความเชื่อมั่นของพระอริยบุคคล ซึ่งเกิดจากการเข้าถึงด้วย การบรรลुरुธรรมเป็นประจักษ์
- (๓) “โอกัปปนสัทธา-โอกัปปเนยยสัทธา-อริโมกข์-อริโมกข์สัทธา” ความเชื่อหนักแน่นสนิท แน่วเมื่อได้ปฏิบัติก้าวหน้าไปในการเห็นความจริง
- (๔) “ปสาทสัทธา” ความเชื่อที่เป็นเพียงความเลื่อมใสจากการได้ยินได้ฟัง

หรือ มิฉะนั้น ก็ให้พิจารณาตาม “สัทธา ๔” หมายถึง ความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ได้แก่

- (๑) “กัมมสัทธา” คือ เชื่อกรรม เชื่อการกระทำ เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง นั่นคือ เชื่อว่า “เมื่อทำอะไร โดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความดีความชั่ว มีขึ้นในตนเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่างเปล่า” และเชื่อว่า “ผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนาถาหรืออนอนคย โโชค” เป็นต้น
- (๒) “วิปากสัทธา” คือ เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่า “ผลของกรรมมีจริง” นั่นคือ เชื่อว่า “กรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว”
- (๓) “กัมมัสสตกตาสัทธา” คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน นั่นคือ เชื่อว่า “แต่ละคน เป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน”
- (๔) “ตถาคตโพธิสัทธา” คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่า “ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๕ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถ เข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้น ได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง”

แต่ถ้ายังไม่เชื่อ สรัทธา ปสาทะ เลื่อมใส อย่างแท้จริงใน “สัทธา ๔” ทั้ง ๒ หมวด นี้ ก็ควรไป ประกาศลัทธิศาสนาของตนเองขึ้นดีกว่า ไม่ต้องมาทำตนเป็นพาลปुरुชนในพระธรรมวินัยนี้ ซึ่ง หลากๆ คน เกิดอาการฟุ้งซ่าน ไร้สภาพการรักษาศีลวัตรไม่ได้ แต่ก็ยังเข้ามาบวชในพระศาสนา

ฉะนั้น นอกเหนือจาก คำว่า “**วิบัติ**” แล้ว ควรวินิจฉัยคำศัพท์ว่า “**วิตก**” เพิ่มเติม (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก เล่ม ๑ ภาค ๔ - หน้าที่ 536-539 FILE 45) ดังเช่น ตามนัยของ “**อกุศลวิตกกา**” นั่นคือ “**วิตก**” ชื่อว่า “**วิตกทั้งหลายที่เกิดแต่ความไม่ฉลาด**” (๑) เพราะอรรถว่า กระทำควมมีดมน (๒) เพราะเกิดขึ้นเองแก่ผู้ใด จะทำให้ผู้นั้นมีดมน (๓) เพราะห้ามการเห็นตามความจริง หรือ “**วิตก**” ชื่อว่า “**ไม่ทำปัญญาจักขุ**” เพราะไม่ทำให้เกิดปัญญาจักขุ หรือ “**วิตก**” ชื่อว่า “**กระทำความไม่รู้ เพราะทำความไม่รู้**” ซึ่งมีนัยเทียบเคียงความหมายกับ คำศัพท์ว่า “**ปัญญาโรธา**” ความว่า ชื่อว่า “**ยังปัญญาให้ดับ**” เพราะดับปัญญา ๓ อย่างเหล่านี้ คือ **กัมมัสสกตาปัญญา ๑ ฌานปัญญา ๑ วิปัสสนาปัญญา ๑** โดยทำไม่ให้เป็นไป “**ปัญญาโรธา**” ชื่อว่า “**เป็นไปในฝักใฝ่แห่งความคับแค้น**” เพราะเป็นไปในฝักฝ่ายแห่ง “**วิฆาตะ**” นั่นคือ “**ความทุกข์**” เหตุที่ให้ผลอันไม่น่าปรารถนา หรือ “**ปัญญาโรธา**” ได้ชื่อว่า “**ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน**” เพราะไม่ยังกิเลสนิพพาน ให้เป็นไป อย่างไรก็ตาม คำศัพท์ว่า “**วิตก**” หมายถึง **ความตริก-ความตริกตรง** นั้น ยังสามารถสัมปยุตต์กับ “**อกุศลธรรม-ธรรมฝ่ายดำ**” และ “**กุศลธรรม-ธรรมฝ่ายขาว**” หรือปฏิสังยุตต์ด้วยธรรมอื่นได้ ดังเช่น

- (๑) วิตกที่ปฏิสังยุตต์ด้วยกาม ชื่อว่า “**กามวิตก-กามวิตกโก**” นั้น เป็นวิตกที่ประกอบด้วยกิเลสกาม แล้วเป็นไปใน “**วัตถุกาม**” ได้แก่ “**วัตถุอันน่าใคร่-สิ่งที่น่าปรารถนา-สิ่งที่ยากได้-กามคุณ**” ย่อมเกิดขึ้นแก่ผู้ติดถึงสัตว์หรือสังขารอันเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ ฉะนั้น ความตริก ความตริกตรง อันประกอบด้วย “**กาม-มิจฉาสังกัปปะ**” นี้ เรียกว่า “**กามธาตุ**”
- (๒) วิตกที่ปฏิสังยุตต์ด้วยพยาบาท ชื่อว่า “**พยาบาทวิตก**” ย่อมเกิดขึ้นในสัตว์หรือสังขารอันไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ตั้งแต่เวลาที่โกรธผู้อื่น แล้วมองดู จนถึงให้จับหายไป ฉะนั้น ความตริก ความตริกตรง อันประกอบด้วย “**พยาบาท-มิจฉาสังกัปปะ**” นี้ เรียกว่า “**พยาบาทธาตุ**” หรือ ความที่จิตอาฆาตใน “**อาฆาตวัตถุ ๑๐**” ความอาฆาตมาดร้าย ความที่จิตไม่แจ่มชื่น นี้ ก็เรียกว่า “**พยาบาทธาตุ**” เช่นกัน
- (๓) วิตกที่ปฏิสังยุตต์ด้วยวิหิงสา ชื่อว่า “**วิหิงสาวิตก**” ย่อมไม่เกิดขึ้นในสังขารทั้งหลาย เพราะวาทธรรมดาสังขารที่จะให้เป็นทุกข์ไม่มี แต่จะเกิดขึ้นในสัตว์ทั้งหลาย ในเวลาที่คิดว่า “**ขอสัตว์เหล่านี้ จงลำบากบ้าง จงถูกฆ่าบ้าง จงขาดสูญบ้าง จงพินาศบ้าง อย่าได้มีเลยบ้าง**” ฉะนั้น ความตริก ความตริกตรง อันประกอบด้วย “**วิหิงสา-มิจฉาสังกัปปะ**” นี้ เรียกว่า “**วิหิงสาธาตุ**” อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเบียดเบียนสัตว์ ด้วยวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ ศัสตรา หรือ เชือก นี้เรียกว่า “**วิหิงสาวิตก**”

อีกประการหนึ่ง ผู้ปฏิบัติธรรมหรือผู้บำเพ็ญเพียรภาวนานั้น พึงทราบเนื้อความในธรรมฝ่ายขาว โดยปริยาย ที่แยกจากที่กล่าวแล้ว ดังต่อไปนี้

- (๑) วิตกที่ปฏิสังขตด้วยเนกขัมมะ ชื่อว่า “เนกขัมมวิตก” ฉะนั้น “เนกขัมมวิตก” นั้น เป็นกามาวจร ในส่วนเบื้องต้นที่เจริญอุสุกะ เป็นรูปาวจรในฌานที่มีอุสุกะเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตระในเวลา มรรคผลเกิดขึ้น เพราะทำฌานนั้นให้เป็นเบื้องต้น อนึ่ง “เนกขัมมวิตก-เนกขัมมสังกัปปะ” นั้น ไม่มีข้อแตกต่างกันเลย “สัตถุญา” ที่สัมปยุตด้วย “เนกขัมมวิตก” ชื่อว่า “เนกขัมมสัตถุญา” ซึ่งแตกต่างจาก ความตริก ความตริกตรอง ความดำริชอบ อันประกอบไปด้วย “เนกขัมมะ” นี้ เรียกว่า “เนกขัมมธาตุ” และ กุศลธรรมแม้ทั้งหมด ก็เรียกว่า “เนกขัมมธาตุ”
- (๒) วิตกที่ปฏิสังขตด้วยความไม่พยายาบาท ชื่อว่า “อพยยาบาทวิตก” ฉะนั้น “อพยยาบาทวิตก” นั้น เป็นกามาวจรในส่วนเบื้องต้น ที่เจริญเมตตาเป็นรูปาวจร ในฌานมีเมตตาเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตระในเวลาที่มีมรรคผลเกิดขึ้น เพราะกระทำฌานนั้นให้เป็นเบื้องต้น อนึ่ง “อพยยาบาทวิตก-อพยยาบาทสังกัปปะ” นั้น ไม่มีข้อแตกต่างกันเลย “สัตถุญา” ที่สัมปยุตด้วย “อพยยาบาทวิตก” ชื่อว่า “อพยยาบาทสัตถุญา” ซึ่งแตกต่างจาก ความตริก ความตริกตรอง ความดำริ อันประกอบไปด้วย “ความไม่พยายาบาท-อพยยาบาท” นี้เรียกว่า “อพยยาบาทธาตุ” ความมีไมตรี กิริยาที่มีไมตรี เมตตาเจโตวิมุตติในสัตว์ทั้งหลาย นี้เรียกว่า “อพยยาบาทธาตุ”
- (๓) วิตกที่ปฏิสังขตด้วยอวิหิงสา ชื่อว่า “อวิหิงสาวิตก” ฉะนั้น “อวิหิงสาวิตก” นั้น เป็นกามาวจรในส่วนเบื้องต้นที่เจริญกรุณาเป็นรูปาวจร ในส่วนที่มีกรุณาเป็นอารมณ์ เป็นโลกุตระในเวลาที่มีมรรคผลเกิดขึ้น เพราะกระทำฌานนั้นให้เป็นเบื้องต้น อนึ่ง “อวิหิงสาวิตก-อวิหิงสาสังกัปปะ” นั้น ไม่มีข้อแตกต่างกันเลย “สัตถุญา” ที่สัมปยุตด้วย “อวิหิงสาวิตก” ชื่อว่า “อวิหิงสาสัตถุญา” ซึ่งแตกต่างจาก ความตริก ความตริกตรอง ความดำริ อันประกอบด้วย “อวิหิงสา” นี้เรียกว่า “อวิหิงสาธาตุ” ความกรุณา กิริยาที่กรุณา สภาพที่กรุณาในสัตว์ทั้งหลาย กรุณาเจโตวิมุตติในสัตว์ทั้งหลาย นี้เรียกว่า “อวิหิงสาธาตุ”

อย่างไรก็ตาม พึงทราบวินิจฉัยในคถาทั้งหลายดังต่อไปนี้ (๑) คำว่า “วิตกุกเย” ได้แก่ “ในหมวด ๓ แห่งวิตก” (๒) คำว่า “นिराकरे” ความว่า ออกจากสันดานของตน คือ “พึงบรรเทา-พึงละ” (๓) คำว่า “सवे वितकानि विजावितानि समेति बुद्धिर्व रञ् समुहत्” ความว่า อุปมาเสมือนหนึ่งว่า:

“ในเดือนท้ายฤดูร้อน เมื่อเมฆนอกกาลเวลา ก้อนใหญ่ตกลงมา ฝนจะให้ฝุ่น ที่กองรวมกันอยู่ที่แผ่นดิน ที่ลมพัดฟุ้งขึ้นโดยทั่วๆ ไป ให้สงบลงได้ในทันใด ฉันทิ พระโยคาวจรนั้นก็ฉันทิเหมือนกัน”

พระโยคาวจรนั้น จะให้ “วิตก” ที่ท่องเที่ยวไปใน “มิจฉาวิตก” และ “วิจาร” ที่สัมปยุตด้วย “วิตก” นั้น “สงบ” คือ “ระงับลงได้” ได้แก่ “ตัดขาดไป” และพระโยคาวจรผู้เป็นอย่างนั้น “มีใจสงบด้วย วิตก” คือ “มีอริยมรรคจิต” ที่ชื่อว่า “สงบแล้วด้วยวิตก” เพราะระงับ “มิจฉาวิตก” ทุกอย่างได้ “จะได้ถึง” คือ “ได้บรรลุสันติบาท” คือ “พระนิพพานในโลกนี้แหละ” คือ ในปัจจุบันนี้ทีเดียว

อย่างไรก็ตาม “มหาสัมโพธิสาร” ของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนานั้น โดยประมวลไว้ที่คุณธรรม ๒ ประการ ได้แก่ (๑) “กฐณา” กับ “ปัญญา” เพราะอรรถว่า “สัมมาทิฏฐิ ๕” ได้แก่ (๑) “วิปัสสนา สัมมาทิฏฐิ” คือ ปัญญาวิปัสสนา-ยถาภูตญาณทัสสนะ (๒) “กัมมัตสกตา สัมมาทิฏฐิ” คือ กัมมัตสกตา ปัญญา-กัมมัตสกตาญาณ-ปฏิจางมุขปาถ ๑๒ [โยนิโสมนสิการ] (๓) “มัคค สัมมาทิฏฐิ” คือ อริยมรรค ๔ (๔) “ผล สัมมาทิฏฐิ” คือ สามัญผล ๔ (๕) “ปัจเจกเวท สัมมาทิฏฐิ” คือ อรหัตตผลวิมุตติแห่งวิมุตตานุตตริยะ [การพ้นอันเยี่ยม] อาสวักขยญาณ-ความตรัสรู้ จนบรรลุถึง นิพพาน ๒ แห่งการหยั่งถึงอมตธาตุ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง ฉะนั้น ปทัฏฐฐานแห่งการทำความดีจึงเริ่มต้นที่ “กัมมัตสกตา-กัมมัตสกตา สัมมาทิฏฐิ” ซึ่งมี “คุณธรรมแห่งเมตตาธรรม” (อภัยบาท-ความไม่คิดประทุษร้ายเขา) เป็นพื้นฐานสำคัญ ดังเช่น สาระในพุทธวจนะ (พระอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 126-127 FILE 78) ต่อไปนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย “เมตตาเจโตวิมุตติ” มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่ง “โยนิโสมนสิการในเมตตาเจโตวิมุตติ” นั้น นี้เป็นอาหารเพื่อให้ “พยาบาท” ที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น หรือว่า เพื่อการละ “พยาบาท” ที่เกิดขึ้นแล้ว ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง *ธรรม ๖ ประการย่อมเป็นไป เพื่อการละพยาบาท* คือ

- (๑) การเรียนเมตตานิมิต
- (๒) การประกอบเนืองๆ ในเมตตาภาวนา
- (๓) การพิจารณา กัมมัตสกตา
- (๔) การกระทำการใคร่ครวญให้มาก
- (๕) ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
- (๖) สัมปายกถา

จริงอยู่ แม้เมื่อเรียนเมตตา ด้วยสามารถแห่งการแผ่ไปสู่ทิศโดยเจาะจงและไม่เจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมละพยาบาทได้ แม้เมื่อเจริญเมตตา ด้วยสามารถแห่งการแผ่ไปสู่ทิศเจาะจงและไม่เจาะจง ก็ย่อมละพยาบาทได้ แม้ เมื่อพิจารณา กัมมัตสกตา ของตนและของผู้อื่น อย่างนี้ว่า ท่านโกรธเขาแล้วจักทำอะไร จักอาจเพื่อยังคุณมีศีล เป็นต้น ของเขาให้พินาศไปได้หรือ ท่านมาด้วยกรรมของตน ท่านก็จักไปด้วยกรรมของตคนั้นแหละ มิใช่หรือ ขึ้นชื่อว่า “ความโกรธผู้อื่น” ย่อมเป็นเช่นกับผู้ต้องการจับถ่านเพลิงที่ปราศจากเปลว จับซึ่งเหล็กอันร้อนและคุด เป็นต้น แล้วประหารผู้อื่น แม้ความโกรธของท่านนี้จักทำอะไร จักอาจเพื่อยังคุณมีศีล เป็นต้นของเราให้พินาศ

ไปได้หรือ เรามาด้วยกรรมของคนแล้ว จักไปด้วยกรรมของคนเท่านั้น ความโกรธนี้จักตกไป
เบื้องบนของเขาแน่นอน เหมือนกับของขวัญที่บุคคลไม่ยอมรับ และเหมือนกับกำรูลิชัดไปทวน
ลม ดังนี้ ก็ย่อมละความโกรธได้ เมื่อตั้งอยู่ในความใคร่ครวญพิจารณา “กัมมัสสกตาของตน” และ
ของคนอื่นอย่างนี้ ครั้นใคร่ครวญพิจารณาแล้วซึ่ง “กัมมัสสกตา” ทั้งสองแล้วตั้งอยู่ในการ
ใคร่ครวญพิจารณาก็ดี เมื่อเสพกัลยาณมิตร “ผู้ยินดีในเมตตาภาวนา” เช่นกับ “พระอัสสสุต
ตเถระ” [มีปราชญ์แห่งมุนีเป็นกัลยาณมิตร] ก็ดี ย่อมละพยายามได้ ย่อมละพยายามได้แม้ด้วย
“สัพพายถา” อันอาศัยซึ่ง “เมตตา” ในอิริยาบถทั้งหลายมีการยืนและการนั่งเป็นต้น ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า “**ธรรม ๖ ประการย่อมเป็นไปเพื่อการละพยายาม**” ดังนี้ ภิกษุ
ย่อมทราบชัดว่าพยายามอันละด้วยธรรม ๖ ประการเหล่านี้ไม่เกิดต่อไป ด้วย “อนาคามีมรรค”
ดังนี้

ฉะนั้น “กัมมัสสกตาของตน” ที่เห็นแล้วด้วยปัญญาวิปัสสนา คือ “ญาณทัสสนะ-กัมมัสสกตาญาณ” ไม่ว่าจะ
เป็น “โลกียปัญญา” หรือ “โลกุตตรปัญญา” ก็ตาม ที่ต้องประกอบ “คุณชาติแห่งสัมโพธิ” คือ “กรุณา-
ปัญญา” นั้น ย่อมเป็นปทัฏฐานในการบำเพ็ญเพียรภาวนาอันยิ่งแห่งอริยชน และย่อมเป็นผู้โน้มใจไปใน
ธรรมส่วนงามเท่านั้น เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและทุกข์ทั้งปวง คือ “วิโมกข์” และการลูถึง “เมตตาเจโต
วิมุตติ-กรุณาเจโตวิมุตติ-มุทิตาเจโตวิมุตติ-อุเบกขาเจโตวิมุตติ” คือ การเจริญอัปมัญญาธรรมทั้ง ๔
คุณธรรม ที่เป็นฉนวนสมบัติที่ยกระดับจิตและประคองจิตถึง “อากิญจัญญายตนะ” ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ว่าด้วยวิโมกข์ ๖๘

(พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่ม ๗ ภาค ๒ - หน้าที่ 320-336 FILE 69)

(๔๕) “ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะอรรถว่า ภิกษุโน้มใจไปในธรรมส่วนงามเท่านั้น” (อัปมัญญา ๔) อย่างไร

(๑) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วย **เมตตา** แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ที่ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน
ตามนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวางแผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจ
ประกอบด้วย **เมตตา** อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีอคติเบียดเบียน อยู่
เพราะเป็น **ผู้เจริญเมตตา** สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่เกลียดชัง

(๒) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วย **กรุณา** แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ที่ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน
ตามนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวางแผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจ
ประกอบด้วย **กรุณา** อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีอคติเบียดเบียน อยู่
เพราะเป็น **ผู้เจริญกรุณา** สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่เกลียดชัง

(๓) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วย **มุทิตา** แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ที่ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวางแผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วย **มุทิตา** อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน อยู่เพราะเป็น **ผู้เจริญมุทิตา** สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่เกลียดชัง

(๔) ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วย **อุเบกขา** แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ที่ทิศที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวางแผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วย **อุเบกขา** อันไพบุลย์ ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน อยู่เพราะเป็น **ผู้เจริญอุเบกขา** สัตว์ทั้งหลายไม่เป็นที่เกลียดชัง “ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะอรรถว่า ภิกษุนี้ยอมใจไปในธรรมส่วนงามเท่านั้น” อย่างนี้

อย่างไรก็ตาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น ให้พิจารณาหลักธรรมข้างล่าง ต่อไปนี้

เมตตาเจโตวิมุตติ-กรุณาเจโตวิมุตติ-มุทิตาเจโตวิมุตติ-อุเบกขาเจโตวิมุตติ มีอะไรเป็นคติ
(พระสูตรต้นปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค เล่ม ๕ ภาค ๑ - หน้าที่ 314-317 FILE 30)

[๕๕๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกผู้มีวาตะอย่างนี้ ควรเป็นผู้อันเธอทั้งหลายฟังถามอย่างนี้ว่า ลูกก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ก็ (๑) **เมตตาเจโตวิมุตติ** อันบุคคลเจริญแล้ว อย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด (๒) **กรุณาเจโตวิมุตติ** อันบุคคลเจริญแล้ว อย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด (๓) **มุทิตาเจโตวิมุตติ** อันบุคคลเจริญแล้ว อย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด (๔) **อุเบกขาเจโตวิมุตติ** อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกถูกเธอทั้งหลายถามอย่างนั้นแล้ว จักแก้ไม่ได้เลย และจักถึงความอึดอัดอย่างยิ่ง ซ้อนั้น เพราะเหตุไร เพราะเป็นปัญหาที่ถามในฐานะมิใช่วิสัย ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่เคยเห็นบุคคลในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ที่จะยังจิตให้ยินดีด้วยการแก้ปัญหาล่าช้า เว้นเสียจาก ตถาคต สาวกของตถาคต หรือผู้ที่ฟังจากตถาคต หรือจากสาวกของตถาคต

[๕๕๗] ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ **เมตตาเจโตวิมุตติ** (อันสัมปยุตต์ด้วยโพชฌงค์ ๗ ซึ่งเป็นธรรมเครื่ององค์ตรัสรู้ด้วยอำนาจแห่งสมาธิ) อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างยิ่ง มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) ย่อมเจริญ “สติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยเมตตา (๒) ย่อมเจริญ “สัมมวិทยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยเมตตา (๓) ย่อมเจริญ “วิริยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยเมตตา (๔) ย่อมเจริญ “ปีติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยเมตตา (๕) ย่อมเจริญ “ปัสสัทธัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยเมตตา (๖) ย่อมเจริญ “สมาธิสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยเมตตา (๗) ย่อมเจริญ “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยเมตตา

อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ (๑) ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่ เธอก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๒) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๓) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติและสิ่งปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติและสิ่งปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๔) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติและสิ่งไม่ปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติ และในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๕) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงแยก สิ่งไม่ปฏิบัติและปฏิบัติทั้งสองนั้นออกเสียแล้ว วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ก็ย่อมวางเฉย มีสติสัมปชัญญะในสิ่งทั้งสองนั้นอยู่ หรือ (๖) อีกอย่างหนึ่ง เธอย่อมเข้าถึง “สุกวิโมกข์” อยู่ (ย่อมทราบชัดสิ่งทั้งปวงว่าไม่งาม และย่อมทราบชัดแต่สิ่งที่ดีงามเท่านั้น) คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว “เมตตาเจโตวิมุตติ” ว่า มี “สุกวิโมกข์” เป็นอย่างยิ่ง เพราะภิกษุเหล่านั้นยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันขวดยิ่งในธรรมวินัยนี้ ปัญญาของเธอจึงยังเป็นโลกีย์

[๕๕๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ **กรุณาเจโตวิมุตติ** อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นปัจจัย มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) ย่อมเจริญ “สติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยกรุณา (๒) ย่อมเจริญ “สัมมวิทยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยกรุณา (๓) ย่อมเจริญ “วิริยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยกรุณา (๔) ย่อมเจริญ “ปีติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยกรุณา (๕) ย่อมเจริญ “ปัสสัทธัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยกรุณา (๖) ย่อมเจริญ “สมาธิสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยกรุณา (๗) ย่อมเจริญ “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยกรุณา

อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ (๑) ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่ เธอก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๒) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๓) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติและสิ่งปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติและสิ่งปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๔) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติและสิ่งไม่ปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติในสิ่งที่ปฏิบัติ และในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่นั้นอยู่ (๕) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงแยก สิ่งไม่ปฏิบัติและปฏิบัติทั้งสองนั้นออกเสียแล้ว วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ก็ย่อมวางเฉย มี

สติสัมปชัญญะในสิ่งทั้งสองนั้นอยู่ หรือ (๖) อีกอย่างหนึ่ง เพราะลวง “รูปสัญญา” เสียดโดยประการทั้งปวง เพราะ “ปฏิมสัญญา” ดับไป เพราะไม่กระทำไว้ในใจซึ่ง “นาคตสัญญา” เธอค้ำนั่งอยู่ว่า “อากาศไม่มีที่สุด” ย่อมบรรลु “อากาศัญญาตนะ” อยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว “ภุมมเจโตวิมุตติ” ว่ามี “อากาศัญญาตนะ” เป็นอย่างยิ่ง เพราะภิกษุผู้ยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันยวดยิ่งในธรรมวินัยนี้ ปัญญาของเธอจึงยังเป็น โลกีย์

[๕๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ **มุทิตาเจโตวิมุตติ** อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างไร มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) ย่อมเจริญ “สติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา (๒) ย่อมเจริญ “สัมมวชิยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา (๓) ย่อมเจริญ “วิริยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา (๔) ย่อมเจริญ “ปีติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา (๕) ย่อมเจริญ “ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา (๖) ย่อมเจริญ “สมาธิสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา (๗) ย่อมเจริญ “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา

อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในกาลสละ (๑) ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิกุศลในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลอยู่ เธอก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิกุศลในสิ่งที่ไม่ปฏิกุศลนั้นอยู่ (๒) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิกุศลในสิ่งปฏิกุศลอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิกุศลในสิ่งปฏิกุศลนั้นอยู่ (๓) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิกุศลในสิ่งไม่ปฏิกุศลและสิ่งปฏิกุศลอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิกุศลในสิ่งไม่ปฏิกุศลและสิ่งปฏิกุศลนั้นอยู่ (๔) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิกุศลในสิ่งปฏิกุศลและสิ่งไม่ปฏิกุศลอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิกุศลในสิ่งปฏิกุศล และในสิ่งไม่ปฏิกุศลนั้นอยู่ (๕) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงแยก สิ่งไม่ปฏิกุศลและปฏิกุศลทั้งสองนั้นออกเสียแล้ว วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ก็ย่อมวางเฉย มีสติสัมปชัญญะในสิ่งทั้งสองนั้นอยู่ หรือ (๖) อีกอย่างหนึ่ง เพราะลวง “อากาศัญญาตนะ” เสียดโดยประการทั้งปวง เธอค้ำนั่งอยู่ว่า “วิญญาณไม่มีที่สุด” ย่อมบรรลุ “วิญญาณัญญาตนะ” อยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว “มุทิตาเจโตวิมุตติ” ว่า มี “วิญญาณัญญาตนะ” เป็นอย่างยิ่ง เพราะภิกษุนั้นยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันยวดยิ่ง ในธรรมวินัยนี้ ปัญญาของเธอจึงยังเป็น โลกีย์

[๖๐๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ **อุเบกขาเจโตวิมุตติ** อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร มีอะไรเป็นคติ มีอะไรเป็นอย่างไร มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นที่สุด

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (๑) ย่อมเจริญ “สติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยอุเบกขา (๒) ย่อมเจริญ “สัมมวชิยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยอุเบกขา (๓) ย่อมเจริญ “วิริยสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยอุเบกขา (๔) ย่อมเจริญ “ปีติสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยอุเบกขา (๕) ย่อมเจริญ “ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยอุเบกขา (๖) ย่อมเจริญ “สมาธิสัมโพชฌงค์” อันสหระคด้วยมุทิตา (๗)

ย่อมเจริญ “อุเบกขาสัมโพชฌงค์” อันสหรัคด้วยอุเบกขา

อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ (๑) ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติอยู่ เธอก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ปฏิบัติผู้นั้นอยู่ (๒) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิบัติในสิ่งปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติในสิ่งปฏิบัติผู้นั้นอยู่ (๓) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ปฏิบัติในสิ่งไม่ปฏิบัติและสิ่งปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าปฏิบัติในสิ่งไม่ปฏิบัติและสิ่งปฏิบัติผู้นั้นอยู่ (๔) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงมีความสำคัญว่า ไม่ปฏิบัติในสิ่งปฏิบัติและสิ่งไม่ปฏิบัติอยู่ ก็ย่อมมีความสำคัญว่าไม่ปฏิบัติในสิ่งปฏิบัติ และในสิ่งไม่ปฏิบัติผู้นั้นอยู่ (๕) ถ้าหวังอยู่ว่า เราพึงแยก สิ่งไม่ปฏิบัติและปฏิบัติทั้งสองนั้นออกเสียแล้ว วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ ก็ย่อมวางเฉย มีสติสัมปชัญญะในสิ่งทั้งสองนั้นอยู่ หรือ (๖) อีกอย่างหนึ่ง เพราะลวง “วิญญาณ์ญายตนะ” เสียโดยประการทั้งปวง เธอค้ำนิงอยู่ว่า “อะไรนิตหนึ่งไม่มี” ย่อมบรรลู่ “อากิญจัญญายตนะ” อยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว “อุเบกขาเจโตวิมุตติ” ว่า มี “อากิญจัญญายตนะ” เป็นอย่างยิ่ง เพราะภิกษุนั้นยังไม่แทงตลอดวิมุตติอันขวดยิ่ง ในธรรมวินัยนี้ ปัญญาของเธอจึงยังเป็นโลกีย์

กล่าวโดยสรุป **มนุษย์มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์หรือเป็นแดนเกิด** นั้น แม้จะพิจารณาเป็น “ภพ-ชาติ” (กรรมภพ-อุปัตติภพ) ที่เป็นระยะสั้น คือ ในปัจจุบันชาติที่กำลังดำเนินอยู่ด้วยการเจริญ “ปัจจยปริคคญาณ” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) หรือระยะยาว คือ จากอดีตชาติด้วยการเจริญ “กัมมัสสกตาปัญญา” ที่เป็น **ปัญญาสามัญ** หรือการเจริญ “กัมมัสสกตาปัญญา” ที่เป็น **อธิปัญญาวิปัสสนา** หรือ “จุดอุปาทญาณ-ทิพพจักขุญาณ” (ข้อ ๒ ในวิชา ๑) อันเป็น **ความรู้แจ้ง-ความรู้วิเศษแห่งวิชา** ก็ตาม “สภาวะธรรม” ดังกล่าวนั้น ก็ยังเป็นความจริงที่แน่นอน นั่นคือ เป็นไปตาม “อริยสัจจธรรม” หรือ “ปรมัตถสัจจะ” [Absolute Truths] ที่ปฏิตั้งยุคด้วย “อริยมรรค ๘” และ “สามัญผล ๘” ถ้าผู้บำเพ็ญเพียรภavanaไม่เข้าใจถูกต้อง คือ เจริญจิตที่สหรัคด้วย “มิจฉาทิฏฐิ-มิจฉาสังกัปปะ-ทิฏฐิวิบัติ” นั้น ย่อมเป็นการพัฒนานาจิตใจและปัญญาที่ผิดทาง อันเป็นปฏิปักษ์กับ แนวทางสายกลางแห่งปัญญาโดย “มัชฌิมาปฏิปทา” ไม่สามารถเข้าคุณธรรม ๒ ประการ นี้ได้ ด้วยการปฏิบัติธรรมเหมาะสมแก่ธรรม คือ “ธัมมานุชัมมปฏิปทา-ธัมมานุชัมมปฏิบัติ” หรือ ที่เรียกว่า “ปฏิบัติศาสนา” (ข้อ ๒ ในศาสน์ ๒-ศาสนา ๒ = คำสอน) หมายถึง คำสอนฝ่ายปฏิบัติ คำสอนที่จะต้องปฏิบัติ ได้แก่

(๑) **สัมมาปฏิบัติ-สัมมาปฏิบัติทาย** คือ ปฏิบัติที่ตั้งงามอันบังเกิดสรรเสริญ ไม่ใช่มีฉาปฏิบัติ ปฏิบัติดีซึ่ง
เว้นจากโทษมีความคิดโง่ เกิดเจริญโยนิโสมนสิการใน **“ปฏิโลมปฏิจอสุมปาท”** คือ **คัมภีร์วิชาข้อม**
คัมภีร์ทุกข์ทั้งปวง ให้ศึกษาเปรียบเทียบกับ “มีฉาปฏิบัติ” ดังนี้

“**สัมมาปฏิบัติ**” ตามนัยที่ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งอันบุคคลปรารถนาวิวิฎฐะ คือ พระนิพพาน ปฏิบัติ
โดยที่สุดถวายทานเพียงข้าวยาตุกระบายหนึ่งก็ดี เพียงถวายใบไม้กำมือหนึ่งก็ดี สิ่งทั้งหมดนั้น
จัดเป็นสัมมาปฏิบัติโดยแท้เพราะเป็นฝ่ายวิวิฎฐะ โดยมนสิการด้วย **ปฏิโลมปฏิจอสุมปาท**
ฉะนั้น บุคคลที่เรียกว่า **“อัสตบรูษ”** เพราะเป็นผู้มีความเห็นชอบ คำริชอบ เจรจาชอบ ทำการงาน
ชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ

“**มีฉาปฏิบัติ**” นี้เป็นปฏิบัติ ไม่น่าสัต์ออกจากทุกข์ เป็นอันดับแรก เพราะอวิชาเป็นปัจฉัย
จึงมี **“ปุญญาภิสังขาร”** (บุญ-กุศลกรรม) บ้าง **“อเนญชาภิสังขาร”** (ฉานสมาบัติ) บ้าง **“อภิ**
สังขาร” ทั้งสองนั้น เป็น **“มีฉาปฏิบัติ”** เพราะถือว่า **“วิฎฐะ”** เป็นสำคัญ สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่ง
บุคคลปรารถนาวิวิฎฐะกล่าวคือ **“ภพ ๓”** ปฏิบัติโดยที่สุด **“อภิญญา ๕”** หรือ **“สมาบัติ ๘”** สิ่ง
ทั้งหมดเป็นไปในฝ่ายวิวิฎฐะ จัดเป็น **“มีฉาปฏิบัติ”** เพราะถือว่าวิวิฎฐะเป็นสำคัญ โดยมนสิการ
ด้วย **อนุโลมปฏิจอสุมปาท** ฉะนั้น บุคคลที่เรียกว่า **“อัสตบรูษ”** เพราะเป็นผู้มีความเห็นผิด คำริ
ผิด เจรจาผิด ทำการงานผิด เลี้ยงชีพผิด พยายามผิด ระลึกผิด ตั้งใจผิด

(๒) **อนุโลมปฏิบัติ-อนุโลมปฏิบัติทาย** คือ ปฏิบัติที่ไม่ขัดขวาง ไม่ใช่ปฏิบัติที่ทวนกลับ

(๓) **อปัจฉนิกปฏิบัติ-อปัจฉนิกปฏิบัติทาย** คือ ไม่ใช่ปฏิบัติเป็นข้าศึก ไม่ใช่ปฏิบัติที่ขัดแย้ง

(๔) **อวัตถลปฏิบัติ-อวัตถลปฏิบัติทาย** คือ ปฏิบัติที่เป็นไปตามความมุ่งหมาย ปฏิบัติที่คล้อยตาม
ประโยชน์ ปฏิบัติที่ให้เจริญยิ่งขึ้น ซึ่งมีนัยคิดกว่า **อวัตถลปฏิบัติทาย** คือ ปฏิบัติที่พึงปฏิบัติอย่างที่จะ
เกิดประโยชน์

(๕) **อัมมานุชัมมปฏิบัติ-อัมมานุชัมมปฏิบัติทาย** คือ ปฏิบัติที่ธรรมถูกหลัก กล่าวคือ การบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์
นั่นคือ ด้วยการเจริญ **“โลกุตตรธรรม ๘”** ชื่อว่า **“ธรรม”** ด้วยการเจริญวิปัสสนา ชื่อว่า **“ธรรมอันสมควร”**
ด้วยปฏิบัติอันสมควรแก่ธรรมนั้น ชื่อว่า **“อนุธรรมปฏิบัติ”** แห่งความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมนั้น

(๖) **ปารีสุทธิศีล ๔-สี่เลดู ปริปริการิตาย** (ศีลสัมปทาน) คือ ความเป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล นั่นคือ (๑) ปาฏิโมกข
สังวรศีล ปฏิบัติตามพระปาฏิโมกข์ กระทำให้บริบูรณ์ (๒) อินทริยสังวรศีล (๓) อาชีวาปารีสุทธิศีล (๔)
ปัจฉัยสันนิสิตศีล

(๗) “อปัลณกปฏิบัติ ๓” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยจากทุกข้ออย่างแน่นอน ไม่ผิดพลาด ได้แก่

(๑) อินทรีย์สังวร–อินทริเยสุ กุตตทวารตาย คือ การสำรวมอินทรีย์ นั่นคือ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง ๖ ได้แก่ จักขุ–จักขุ–ตา ๑ โสตะ–หู ๑ ฆานะ–จมูก ๑ ชิวหา–ลิ้น ๑ กาย–กาย ๑ มโน–มโน–ใจ หรือ ความเป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองดีแล้วในอินทรีย์มีใจเป็นที่ ๖ ที่ตรัสไว้โดยนัยว่า เห็นรูปด้วยจักขุ ได้ยินด้วยหู ได้กลิ่นด้วยจมูก ได้รสด้วยลิ้น ได้สัมผัสด้วยกาย ได้รู้แจ้งอารมณ์ด้วยใจ

(๒) โภชนมัตตัญญุตตา–โภชน มตตญญุตตาย คือ ความรู้จักประมาณในการบริโภค นั่นคือ รู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนองกสนานมัวเมา หรือ ความเป็นผู้มีโภชนะอันนับแล้วด้วยความเป็นผู้ประกอบด้วยประมาณในการรับเป็นต้น ละผ้าสาฎกที่ประดับเป็นต้นเสีย

(๓) ชาคริยานุโยค–ชาคริยานุโยคสุส คือ การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน นั่นคือ ยันหมั่นเพียร ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป หรือ ประกอบเนื่องๆ ซึ่งธรรมเป็นเครื่องตื่น ๕ ประการ โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า ด้วยธรรมเป็นเครื่องกั้นทั้งหลาย ดังนี้ ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน

(๘) สติสัมปชัญญะ–สติสมปชัญญสุส คือ สติและสัมปชัญญะซึ่งเป็นอุปการะทุกเมื่อ แก่พระ โยคาวจรทุกท่าน ผู้ประกอบการเจริญกรรมฐานทั้งปวง

(๕) “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” หมายถึง ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ ธรรมที่
เกื้อหนุนแก่อริยมรรค ได้แก่

(๑) **สติปัฏฐาน ๔-สติปัฏฐานานัน** คือ การตั้ง เพราะคร่ำครวญ เรียกร่องเข้าไปตั้งไว้ในอารมณ์ทั้งหลาย การตั้งสตินั่นเอง ชื่อว่า “**สติปัฏฐาน**” ก็สติปัฏฐานนั้นมี ๔ ประเภท คือ “**กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน-เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน-ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน**” ให้เป็นไปด้วยสามารถแห่งการละโดยเป็น “**อาการที่ไม่งาม-อาการที่เป็นทุกข์-อาการที่ไม่เที่ยง-อาการที่ไม่ใช่ตัวตน**” และด้วยสามารถแห่งการให้สำเร็จกิจการละความสำคัญว่า “**งาม-เป็นสุข-เที่ยง-เป็นตัวตน**”

(๒) **สัมมปธาน ๔-จุดุหนุ สมมุปปธานาน** ความว่า ชื่อว่า **ปธาน** เพราะอรรถว่า **เป็นเครื่องเริ่มต้น** ชื่อว่า **สัมมปธาน** เพราะอรรถว่า **ความเริ่มต้นงาม หรือเป็นเครื่องเริ่มต้นโดยชอบ** อีกอย่างหนึ่ง ความเริ่มต้นนั้นชื่อว่างาม เพราะเว้นจากกิเลสชนิดต่างๆ และชื่อว่า **ปธาน** เพราะนำมาซึ่งภาวะประเสริฐที่สุด ด้วยความเป็นคุณธรรมให้สำเร็จประโยชน์ เกื้อกล และ ความสุข และเพราะการกระทำความเป็นปธาน ดังนั้น จึงชื่อว่า “**สัมมปธาน**” คำว่า “**สมมุปปธาน**” นี้เป็นชื่อของความเพียร การแบ่ง “**สัมมปธาน**” เป็น ๔ ย่อมเป็นไปโดยให้สำเร็จกิจ คือ ละ-ไม่เกิด-เกิดขึ้น-และตั้งอยู่แห่งอกุศลและกุศลทั้งหลายที่เกิดและไม่เกิดด้วย ที่ไม่เกิดและเกิดด้วย “**สัมมปธาน ๔**” เหล่านั้น คือ **ความเพียรใหญ่-ความเพียรชอบ** ได้แก่

(๑) **สังวรปธาน-เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น** คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น

(๒) **ปหานปธาน-เพียรละหรือเพียรกำจัด** คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

(๓) **ภวานาปธาน-เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด** คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น

(๔) **อนุรักษนาปธาน-เพียรรักษา** คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไปบุญล้น

(๓) **อิทธิบาท ๔-จุดุหนุ อิทธิบาทาน** นี้ มีวินิจฉัยว่า บรรดา “**ฉันทะ-วิริยะ-จิตตะ-วิมังสา**” ทั้งหลาย แต่ละอย่างชื่อว่า “**อิทธิ**” เพราะอรรถว่า “**สำเร็จ**” อธิบายว่า ย่อมรุ่งเรือง คือ “**ย่อมผลิต**” อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “**อิทธิ**” เพราะอรรถว่า “**เป็นเครื่องสำเร็จ**” คือ มั่งคั่ง เจริญ ถึงความดีเลิศของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยอรรถที่หนึ่ง “**เครื่องบรรลุคือความสำเร็จ**” ชื่อ “**อิทธิบาท**” อธิบายว่า “**ส่วนคือความสำเร็จ**” ด้วยอรรถที่สอง ชื่อว่า “**อิทธิบาท**” เพราะเป็นเครื่องถึงซึ่งความสำเร็จ คำว่า “**ปาโท-บาท**” ได้แก่ “**ที่ตั้ง**” อธิบายว่า “**อุปายเป็นเครื่องบรรลุ**” ด้วยว่าธรรมทั้งหลายย่อมยังความสำเร็จกล่าวคือความวิเศษยิ่ง ๆ ขึ้นไปให้เกิดขึ้น คือ “**ย่อมบรรลุ ด้วยอิทธิบาทนั้น**” ฉะนั้นท่านจึงเรียกว่า “**เป็นเครื่องบรรลุอิทธิบาท ๔ เหล่านั้น**”

- (๔) “อินทรีย์ ๕” หมายถึง **ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของคน ให้ใจมีความแกร่งกล้า** ได้แก่
- (๑) **ศัทธา-ศัทธินทรีย์** คือ ความเชื่อ ที่ประกอบด้วยเหตุผล “**ศัทธาเจตสิก**” ซึ่งทำหน้าที่เป็นใหญ่ในการมีศรัทธาที่จะระลึกผู้ลักษณะของสภาวะธรรมที่กำลังปรากฏ
 - (๒) **วิริยะ-วิริยินทรีย์** คือ ความเพียร ความแก่กล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่น อุทิศสาหะ “**วิริยเจตสิก**” ซึ่งทำหน้าที่เป็นใหญ่ไม่เกียจคร้าน ไม่ทอดทิ้งที่จะระลึกผู้ลักษณะของสภาวะธรรมที่กำลังปรากฏ
 - (๓) **สติ-สตินทรีย์** คือ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง “**สติเจตสิก**” ซึ่งทำหน้าที่เป็นใหญ่ไม่หลงลืมที่จะระลึกผู้ลักษณะของสภาวะธรรมที่กำลังปรากฏ
 - (๔) **สมาธิ-สมาธินทรีย์** คือ ความตั้งจิตมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ “**เอกัคคตาเจตสิก**” ซึ่งทำหน้าที่เป็นใหญ่ในการตั้งมั่นในอารมณ์ที่กำลังปรากฏ
 - (๕) **ปัญญา-ปัญญินทรีย์** คือ ความรู้ทั่วชัด ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล รู้คิดพิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ “**ปัญญาเจตสิก**” ซึ่งทำหน้าที่เป็นใหญ่ในการไตร่ตรองและพิจารณาที่จะระลึกผู้ลักษณะของสภาวะธรรมที่กำลังปรากฏ
- (๕) “**พละ ๕**” หมายถึง **ธรรมอันเป็นกำลัง ให้กายมีความบากบั่นไม่ทอดทิ้ง** เมื่อ “อินทรีย์ ๕” เจริญเพิ่มขึ้นเป็นสภาวะธรรมที่มีกำลัง **ไม่หวั่นไหวในการพิจารณาอารมณ์ใดๆ ที่ปรากฏ** ได้แก่
- (๑) **ศัทธา-ศัทธาพละ** คือ ความเชื่อ ที่ประกอบด้วยเหตุผล ความไม่หวั่นไหวด้วยความไม่ศรัทธา
 - (๒) **วิริยะ-วิริยพละ** คือ ความเพียร ความแก่กล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่น อุทิศสาหะ ความไม่หวั่นไหวด้วยความทอดทิ้ง
 - (๓) **สติ-สติพละ** คือ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง ความไม่หวั่นไหวในการระลึกผู้ลักษณะของสภาวะธรรมใดๆ ที่ปรากฏ
 - (๔) **สมาธิ-สมาธิพละ** คือ ความตั้งจิตมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ ความไม่หวั่นไหวด้วยความฟุ้งซ่านไม่มั่นคง
 - (๕) **ปัญญา-ปัญญาพละ** คือ ความรู้ทั่วชัด ความเข้าใจถ่องแท้ในเหตุผล รู้คิดพิจารณา และรู้ที่จะจัดทำ ความไม่หวั่นไหวด้วยความไม่รู้

(๖) โโพษฌงค์ ๗-สตตุนนุ โโพษฌงค์านํ ชื่อว่า “โโพษฌงค์” เพราะอรรถว่า “องค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้” หรือ “องค์แห่งความตรัสรู้” ท่านอธิบายไว้ว่า “ธรรมสามัคคี” นี้ ท่านเรียกว่า “โพธิ” เพราะทำวิเคราะห์ว่า “พระอริยสาวกย่อมตรัสรู้ด้วยธรรมสามัคคี” กล่าวคือ “สติ ธรรมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ อุเบกขา” ซึ่งเกิดขึ้นในขณะแห่งโลกุตตรมรรค เป็นปฏิกิริยาต่ออันตรายิภกรรมทั้งหลายมิใช่น้อย ซึ่งมี ความหุดหู่ ความฟุ้งซ่าน การแต่งตั้ง การประมวลมา กามสุขอัตตคติถมถานุโยค อุจเฉททิฏฐิ สัสสตทิฏฐิ และ ความยึดมั่น เป็นต้น

สำหรับ คำว่า “พหุฌมติ” ความว่า ลุกขึ้นจากความหลับอันสืบต่อกิเลส คือ แหวงตลอดอริยสัง ๔ หรือทำให้แจ้งซึ่ง “พระนิพพาน” ที่เดียว ชื่อว่า “โโพษฌงค์” แม้เพราะเป็นองค์แห่งปัญญาเครื่องตรัสรู้ กล่าวคือ “ธรรมสามัคคี” นั้น เหมือนองค์แห่งฌานและองค์แห่งมรรค เป็นต้น เพราะอริยสาวกแม้นี้ใด ท่านเรียกว่า “ตรัสรู้” เพราะทำวิเคราะห์ว่า “ตรัสรู้ด้วยธรรมสามัคคี” นั้นซึ่งมีประการตามที่กล่าวแล้ว ชื่อว่า “โโพษฌงค์” แม้เพราะเป็นองค์แห่งพระอริยสาวกผู้ตรัสรู้นั้น เหมือนองค์แห่งเสนา เป็นต้น เพราะเหตุนี้ พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “โโพษฌงค์” เพราะเป็นองค์แห่งบุคคลผู้ตรัสรู้ ดังนี้

“โโพษฌงค์ ๗” หมายถึง ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ด้วยการสืบเนื่องจากหลักธรรม “พลละ ๕” เมื่อ “ปัญญา” เป็นพลแล้ว ส่งผลปัจจัยทำให้องค์ธรรมที่เหลือ คือ “สัทธา-วิริยะ-สติ-สมาธิ” กลายเป็นสภาวะธรรมที่มีพละกำลัง เพราะ “ปัญญา” รู้ลักษณะของ “นามธรรม” และ “รูปธรรม” ได้อย่างชัดเจนทั่วถึงโดยปราศจากข้อสงสัยใดๆ จึงไม่หวั่นไหวที่จะระลึกได้ว่า ขณะที่กำลังเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้โผฏฐัพพะ (สัมผัส) เป็น “นามธรรม” และ “รูปธรรม” ใดๆ เมื่อ “ปัญญา” เกิดพร้อม “สติสัมปชัญญะ” ซึ่งระลึกถึงลักษณะของ “นามธรรม” และ “รูปธรรม” สมบูรณ์เป็น “วิปัสสนาญาณ” (ปัญญาญาณ) แต่ละขั้นแล้ว ซึ่งจะประกอบด้วยหลักธรรม “โโพษฌงค์ ๗” ได้แก่

- (๑) สติ (สติสัมโพษฌงค์) คือ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง องค์ของการตรัสรู้โดย “สติเจตสิก”
- (๒) ธรรมวิจยะ (ธรรมวิจยะสัมโพษฌงค์) คือ ความเพียร อดทนต่อสืบกั้นธรรม องค์ของการตรัสรู้โดย “ปัญญาเจตสิก”
- (๓) วิริยะ (วิริยะสัมโพษฌงค์) คือ ความเพียร องค์ของการตรัสรู้โดย “วิริยะเจตสิก”
- (๔) ปิติ (ปิตินัมโพษฌงค์) คือ ความอิ่มใจ องค์ของการตรัสรู้โดย “ปิติเจตสิก”
- (๕) ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิสัมโพษฌงค์) คือ ความผ่อนคลายสงบเย็นกายใจ องค์ของการตรัสรู้โดย “กายปัสสัทธิเจตสิก” และ “จิตตปัสสัทธิเจตสิก”
- (๖) สมาธิ (สมาธิสัมโพษฌงค์) คือ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วแน่ในอารมณ์ องค์ของการตรัสรู้โดย “เอกัคคตาเจตสิก”

(๗) อุเบกขา (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) คือ ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง องค์ของการตรัสรู้โดย “คัตตรมัชฌัตตตาเจตสิก”

(๘) อริยมรรคมืองค์ ๘-อริยสุต อภฺรฺงฺคิกฺกสฺส มคฺคสฺส ความว่า เรียกว่า “อริยะ” ในบทว่า “อริโย” นั้น เพราะไกลจากกิเลสที่พึงฆ่าด้วยมรรคนั้นๆ เพราะการทำความเป็นอริยะ และ เพราะเป็นผู้ได้เฉพาะซึ่งอริยผล ทางชื่อว่า “อภฺรฺงฺคิกะ” เพราะอรรถว่า “มืองค์ ๘” ทางนี้นั้นชื่อว่า “มรรค” เพราะอรรถว่า “แสดวงหา” คือ ฆ่ากิเลสทั้งหมดไปสู่พระนิพพาน เหมือนเสนามืองค์ ๔ คนตรีมืองค์ ๕ ซึ่งเป็นเพียงองค์เท่านั้น ผู้ปลดเปลื้ององค์ไม่มีความประกอบเนื่องๆ ในอันเจริญ “อริยมรรคมืองค์ ๘”

“มรรคมืองค์ ๘” หรือ “อภฺรฺงฺคิกมรรค” (เรียกเต็มว่า “อริยอภฺรฺงฺคิกมรรค” แปลว่า “ทางมืองค์แปดประการ อันประเสริฐ” ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นต่อจาก “โพชฌงค์ ๗” เมื่อ “ปัญญา” ได้รับการอบรมสมบูรณ์ถึงพร้อมที่จะรู้แจ้งในอริยสัจธรรม ประกอบด้วยองค์ธรรมการตรัสรู้คือ “โพชฌงค์ ๗” สมบูรณ์ด้วยองค์ธรรมต่างๆ ของ “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” แล้ว “โลกุตตรจิต” ประกอบด้วย “มรรคมืองค์ ๘” ครบทุกองค์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- (๑) สัมมาทิฐิ คือ เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้อริยสัจ ๔ อุกฺคฺล-กฺคฺล ไตรลักษณ์ ปฏิจฺจสมุปฺบาท
- (๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปี อพฺยาบาทสังกัปปี อวิหิงสาสังกัปปี
- (๓) สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ ได้แก่ วจิสุจฺริต ๔
- (๔) สัมมากัมมันตะ คือ กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจฺริต ๓
- (๕) สัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เวณมิจฺฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ ไม่ทุศีล
- (๖) สัมมาวายามะ คือ พยายามชอบ ได้แก่ ปชาน หรือ สัมมปฺปชาน ๔
- (๗) สัมมาสติ คือ ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปฺปฐฺฐาน ๔
- (๘) สัมมาสมาธิ คือ ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔

ดังนั้น ถ้าผู้บำเพ็ญเพียรภาวนามีความศรัทธา และเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับ “กฎแห่งกรรม” คือ เชื่อในเรื่องกรรมและวิบากของกรรมนั้น ที่เรียกว่า “กัมมผลัตถา” และ “กัมมัตสกตัตถา” คือ เชื่อว่า สัตว์มีกรรมเป็นของตัวเอง นั่นคือ “**ทำดีได้ดี-ทำชั่วได้ชั่ว**” จนรวมถึง “**ตถาคตโพธิสัทธา**” คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่า “**ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๕ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ คือ เราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง**” ในความศรัทธา ปสาทะ เลื่อมใส ดังกล่าวนี้นำให้คุ้มครองอินทรีย์ทั้ง ๖ จากกิเลสทั้งหลาย เพื่อให้ดับทุกข์ได้ ด้วยความนึกคิดดำริที่จะทำแต่ความดี บุญกุศล ปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญภาวนา คือ “**บุญ-ทาน-ญาณ**” ด้วยอำนาจแห่งเจโตวิมุตติกับปัญญาวิมุตติ อธิษฐาน “**กัมมัตสกตปาปัญญา**” หรือ “**กัมมัตสกตาทญาณ**” อันมีสมุฏฐานมาจาก “**ปัญญาเห็นธรรม-ดวงตาเห็นธรรม**” โดยการเจริญ “**ปฏิจจสมุปบาท ๑๒**” และ “**ปฏิจจสมุปปन्नธรรม**” ทั้งหลาย ซึ่งปฏิสังขตด้วย “**ปัจจัยปริคคญาณ**” (ข้อ ๒ ในญาณ ๑๖) คือ กำหนดรู้สมุทัยสังขจิตได้ จนรวมถึง “**จตุปปาทญาณ-ทิพจักขุญาณ**” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) คือ มีตาทิพย์อันเป็นทสสนะที่เห็นหยั่งรู้ได้ นอกจากนี้ ถ้าผู้บำเพ็ญเพียรภาวนานั้น มีปรีชาสามารถในการเจริญ “**นามรูปปริจเจตญาณ**” (ข้อ ๑ ในญาณ ๑๖) คือ กำหนดรู้ทุกขสังขจิตได้ รวมทั้ง “**ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ**” (ข้อ ๑ ในวิชา ๓) คือ ระลึกชาติได้ และนอกจากนี้ ยังมีสามารถด้วยปัญญาเห็น “**นามรูป-สังขารทั้งหลาย-ขั้น ๕**” โดยไตรลักษณ์ คือ “**สัมมตญาณ**” (ข้อ ๓ ในญาณ ๑๖) หมายถึง กำหนดรู้มรรคสังขจิตที่สัพพัตต์ด้วย “**อัสวักขยญาณ**” (ข้อ ๓ ในวิชา ๓) คือ ความตรัสรู้ ก่อนที่จะก้าวหน้าไปสู่ “**วิปัสสนาญาณ ๕-อนุปัสสนา ๗-อนุปัสสนา ๑๐-มหาวิปัสสนา ๑๘**” ที่จะข้ามไปสู่อริยมรรคโดย “**โลกุตตรธรรม ๕**” ได้แก่ “**อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔-นิพพาน ๑**” เพราะฉะนั้น “**กัมมัตสกตปาปัญญา-กัมมัตสกตาทญาณ**” นั้น ย่อมทำหน้าที่เป็นสามัญสำนึกที่แยกแยะความต่างระหว่าง “**อกุศลธรรม**” กับ “**กุศลธรรม**” ที่จะก่อกรรมไม่ว่าจะเป็น *กายกรรม* *วจีกรรม* หรือ *มโนกรรม* ก็ตาม แต่ย่อมเลือกประพฤติกปฏิบัติด้วยเจตนาเป็น *กายสุจริต ๓* *วจีสุจริต ๔* และ *มโนสุจริต ๓* มากกว่า (กุศลกรรมบถ ๑๐) ความเชื่อในเรื่อง “**กฎแห่งกรรม**” ไม่ใช่เรื่องงมงาย หรือ ไม่มีเหตุผลที่เป็นตรรกหรือวิทยาศาสตร์แต่ประการใด พระพุทธองค์ทรงค้นพบและเห็นเรื่องนี้ด้วย “**ญาณทสสนะ-ยถาภูตญาณทสสนะ**” ที่ประกอบด้วย “**จักขุ-ญาณ-วิชา-ปัญญา-แสงสว่าง**” ซึ่งเป็นพระปรีชาสามารถในการหยั่งรู้ที่เห็น “**อริยสังขาร**” ที่แน่นอน ไม่เป็นอื่น และย่อมเป็นความจริงตาม “**สภาวธรรมแห่งปรมาตมสังขารจะเนื่องในโลกุตตรภูมิ**” (โลกุตตรธรรม ๕-โพธิปักขิยธรรม ๓๗-อัสวักขยญาณ) และเหนืออื่นใด ประการสำคัญ พระธรรมของพระพุทธองค์นั้น เป็น “**ความจริงตามเป็นจริง**” ที่อยู่เหนือข้อจำกัดทางเวลา **ไม่ว่าจะเป็นเมื่อใด สมัยใด ก็ยังเป็นความจริง โดยปรมาตมตลอดไป** ด้วยประการฉะนี้.

